

ב"ה

ביאורים על ההגדה של הרבי

בעניני
מרור. כורך. ואפיקומן

מתוך סדרת הקובצים
באתרא דרב
חוברת ד'

ב"ה

ביאורים על ההגדה של הרבי

בענינים של: מרור. כורך. ואפיקומן
ע"פ שיטת אדה"ז בענין של כורך

מחולק לג' חלקים:

חלק א. כורך

חלק ב. אפיקומן

חלק ג. מרור

מאת

מרא דאתרא דשכונתינו הרב יוסף ישעי' שי' ברוין
מתוך דברים שנשא בבית חינו, שבת הגדול, ה'תשע"ג

לע"נ מרת חי' זלאטע בת ר' יהושע ע"ה

נדפס בתרומתו הנדיבה של יבלחט"א בעלה הרה"ת ר' בנציון גייסינסקי שיחי'

פתח דבר

ע"פ דרישת ובקשת רבים להוצאתם לאור של ביאורים וחידושי תורה על ביאורי הרבי על ההגדה, מדפיסים אנו בזה ביאור על דברי הרבי בענינים של כורך מרור ואפיקומן כמו שהם מתבארים ע"פ שיטת אדה"ז בגדרו של כורך.

הביאורים הם מתוך דברים שנשא מרא דאתרא וחבר הבד"צ דשכונתינו, הרה"ג הרב יוסף ישעי' שליט"א ברוין, בבית חיינו, שבת הגדול, ה'תשע"ג. נרשם בשעתו ויצא לאור בקובץ "באתרא דרב" חוברת א, וכעת עבר עריכה מחודשת עם כו"כ הוספות, עד שכמעט פנים חדשות באו לכאן.

סגנון והצעת הדברים בקונטרס זה, וכן פרטים רבים בהביאור, הם על ע"פ הבנתו ואחריותו של הכותב [הרנ"ש שי'], ע"פ מה שרשם אז בשעתו מדבריו של המד"א וממה שהתכתב אח"כ ובירר וליבן עם המד"א, ויצר ובנה מזה הבנין שמופיע לפניכם היום בקונטרס זה.

הערות והארות יתקבלו באימייל beurim@gmail.com.

י"א ניסן, התשע"ו

שנת הקהל

איגוד אברכים

קטעים העיקריים מביאוריו של הרבי על הגדה שמתבארים בקונטרס

חלק א. כורך על פי שיטת אדה"ז

הגדה של הרבי ע' לד:

"ויכוין לפטור ג"כ אכילת הכריכה. ולכן נזהרין בינתיים משיחה שלא מעין הסעודה (ר' יחיאל אחי בעה"ט. אבן הירחי)".

ע' לה:

"כורך (פסחים קטו, א). לדעת הלל הזקן: בזמן שיש פסח אינו יוצא אלא א"כ כורך פסח מצה ומרור ואוכלין ביחד. בזמן שאין פסח אינו יוצא ידי חובת מצה – שהוא מן התורה – אלא אם אוכלה בפ"ע. ואינו יוצא ידי חובת מרור – שתקנוהו חכמים זכר למקדש – אא"כ כורכו עם מצה ואוכלין ביחד (כמו שעשה בזמן ביהמ"ק). נמצא יש עליו, בזמה"ז, חיוב מצה שני מדרבנן, לדעת הלל. ולא נפסקה הלכה לא כהלל ולא כחביריו וצריך לצאת ידי שניהם. (שו"ע רבנו סתע"ה ס' טז-יח)".

חלק ב. מנהג בית הרב באפיקומן

הגדה של הרבי ע' לד:

"לפטור כו' אכילת האפיקומן – (של"ה) – וחומרא יתירה הוא (שו"ע רבינו סתע"ה ס' יח). ולכן בזה אין נזהרין בהפסק שיחה – מנהגי בית הרב".

חלק ג. מרור בזמן המקדש

הגדה של הרבי ע' לז:

"צפון כו' כזית. בשו"ע (תע"ז ס"ג) כתב: ולכתחילה טוב לאכול שני זיתים, אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח. וכ"ה מנהג בית הרב.

פי' ישנן שתי דיעות: שכזית האפיקומן הוא זכר לפסח או שהוא זכר למצה שנאכלת (עם הפסח) על השובע, ולצאת ידי שתיהן טוב לאכול ב' זיתים .. ולא תקנו לדיעה השני' זכר גם למרור הנאכל על השובע, כיון שבזמן שאין פסח חיובו רק מדרבנן (ראה ב"ח סתע"ז. דו"פ שם).

אין לומר הטעם על אי-תקנה זו, כי כל עיקר המרור - מן התורה - הוא רק מכשיר הפסח (פסחים צ, א) ואינו מצוה בפ"ע (רמב"ם הל' חומ"צ רפ"ז) - כי ישנו חיוב למרור גם אם אין מחויבים בקרבן פסח (עיין פסחים צא, ב. קידושין לז, ב. תוספתא פסחים ספ"ב. צפנת פענח על הרמב"ם שם).

ועוד נתבארו ענינים רבים בדברי הרבי על ההגדה
בפנים הקונטרס ובמילואים שבסוף הקונטרס.

המקורות העיקריות בדברי אדה"ז בשו"ע ובדברי הרבי על ההגדה שעליהן בנוי הביאור של הקונטרס

שו"ע אדה"ז סי' תע"ה

סעיף ט"ו-י"ח:*

"מצות המרור .. בזמן הזה אינו
אלא מדברי סופרים שתיקנו זכר
למקדש א ..

לפי דעת הלל הזקן אין אדם יוצא ידי
חובתו מן התורה אלא אם כן כורך
כזית פסח וכזית מרור וכזית מצה^ב
ואוכל ביהוד לקיים מה שנאמר
על מצות ומרורים יאכלוהו^ג
.. מרור בזמן הזה תקנוהו חכמים
זכר למקדש שהיה אז חיובו מן
התורה^ד ובזמן שבית המקדש קיים
אינו יוצא ידי חובת מרור^ה מן
התורה לפי דעת הלל אלא אם כן
כורכו עם המצה לפיכך גם עכשיו
צריך לכורכו עם מצה^ו.

ולפי שחולקים עליו חביריו של הלל
ואומרים שאין צריך לכורכם כלל ..
לפיכך לצאת ידי שניהם צריך אדם
שיאכל כזית מצה בלבד בלא מרור

א. מרור .. זכר למקדש: הרי שמרור
בזמן הזה, לכל הדעות, גם לדעת
החכמים שחולקים על הלל, הוא
זכר למקדש. (מבואר להלן בהע'
42).

ב. כזית פסח וכזית מרור וכזית מצה:
הרי שחיוב הכריכה הוא לאכול כל
הג' - פסח מצה ומרור - בכריכה.

ג. חובתו .. לקיים מה שנאמר על כו':
הרי שחיוב הכריכה הוא חיוב נוסף
שעל האדם כדי לקיים מה שנאמר
על כו'. לכן בדיעבד אם אכל הפסח
והמצה שלא בכריכה, אף שהפסיד
מצוות הכריכה, הוא יצא מצוות
הפסח והמצה עצמן. (מבואר להלן
בח"ג בהקדמה).

ד. מרור בזמן הזה תקנוהו חכמים זכר
למקדש שהיה אז חיובו מן התורה:
הרי שהמרור בזמן הזה הוא זכר
למקדש ולא זכר למצוות המרור
שמהתורה, אלא שאז בזמן המקדש
היה חיובו מהתורה. (מבואר להלן
בח"א פ"ד).

ה. אינו יוצא ידי חובת המרור: הרי
חיוב הכריכה מעכב על מצוות המ-
רור שאם אכל המרור שלא בכריכה
הוא לא יצא מצוה של מרור כלל
(שלא כמ"ש אדה"ז לעיל בחיוב
הכריכה שעל הפסח ומצה). (מבואר
להלן בח"ג בהקדמה).

* העתק מלשון אדה"ז בשו"ע בשלימותו מופיע
להלן במילואים סימן א'.

ו. ובזמן שבית המקדש קיים אינו יוצא .. אלא אם כן כורכו עם מצה לפיכך גם עכשיו צריך לכורכו עם מצה: הרי אף שהכריכה צריכה להיות גם עם הפסח ולא רק עם מצה, אעפ"כ הרב' נן תקנו בזמן הזה גדר חדש של כריכה, מעין הכריכה של התורה, אך יש בכריכה זו רק החפצא של ב' מצוות מכריכה של תורה, מצה ומרור. (מבואר להלן בהע' 49).

ז. כזית מרור .. ואח"כ יכרוך .. זכר למקדש: הרי אף שאדה"ז כתב לעיל שגם המרור הוא זכר למקדש, הרי כאן הוא כותב זכר למקדש רק על כורך ולא על מרור. (מבואר להלן בח"ג בהקדמה).

ח. לשיטת אדה"ז, הכורך עיקרו בא בשביל חובת אכילת מרור: לפי שיטת אדה"ז, חיוב הכורך לפי דעת הלל הוא בעיקר בשביל חובת המרור. והיינו משום (כמ"ש בשו"ע אדה"ז), כי אכילת הפסח והמצה בכריכה הוא חיוב נוסף על מצוות הפסח והמצה עצמם, משא"כ אכילת המרור בכריכה, הרי הוא מעכב על מצוות המרור שאם אכל המרור שלא בכריכה הוא לא יצא מצוה של מרור כלל, לכן עיקר חובת הכריכה הוא בשביל המרור.. (מבואר להלן בח"ג בהקדמה).

ט. "כל עיקר המרור – מן התורה – הוא רק מכשיר הפסח: אף שהגמרא אומרת גם על מצה שהיא מכשיר לפסח, הרי המצה לבד היתה מכשיר לפסח יש בה גם מצוה מצד עצמה, משא"כ המרור שאין בה מצוה מצד עצמה, לכן יוצא, שרק על המרור ניתן לומר שכל עיקר המרור הוא רק מכשיר הפסח. (מבואר להלן בח"ג פ"ה).

ויברך על אכילת מצה .. ואח"כ צריך שיאכל כזית מרור בלבד בלא מצה ויברך על אכילת מרור .. ואח"כ יכרוך כזית מצה וכזית מרור ויאכלן יחד זכר למקדש כהלל^א .. צריך לזהר שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה משבירך על אכילת מצה עד שיאכל כריכה זו כדי שתעלה ברכה זו וברכת המרור גם לכריכה זו לפי דעת הלל ..

נהגו במדינות אלו לומר קודם אכילת כריכה זו כן עשה הלל בזמן שבית המקדש קיים היה כורך מצה ומרור כו"

**הגדה של הרבי ע' ל"ו,
ד"ה כורך פסח מצה
ומרור:**

"לשיטת אדה"ז, הכורך עיקרו בא בשביל חובת אכילת מרור"^א

**הגדה שם ע' ל"ו,
ד"ה צפון:**

"כל עיקר המרור – מן התורה – הוא רק מכשיר הפסח (פסחים צ, א)"^ט

ביאור קצר ותמציתי של הקונטרס

(לתועלת הסברת הדברים,
מוצע להלן הביאור תחילה לחלק ג' ואח"כ לחלק א'*)

א.

חלק ג'. חיוב המרור בזמן המקדש

התורה אומרת על הפסח שיאכלו אותו **יחד** עם מצה ומרור, כמ"ש (במדבר ט' י"א) "ועשה פסח לה' וגו' **על מצות ומרורים יאכלוהו**". זאת אומרת, שבמעמד זה, או בחבורה זו שאוכלים הפסח, יש לאכול גם מצה ומרור.

והנה בענין אכילה זו – של המצה ומרור **יחד** (בחבורה אחת) עם הפסח – יש חילוק בין מצה למרור:

כי המצה, לבד מחיובה לאכלה **יחד** עם הפסח – שנלמד מפסוק זה (של "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים יאכלוהו"), יש לה גם חיוב אחר – שנלמד מפסוק אחר, והוא מהפסוק של "בערב תאכלו מצות", ושם בפסוק ההוא לא אומרת התורה שצריך לאכול המצה יחד עם הפסח. לכן מזה מובן, שלבד החיוב שיש באכילת המצה **יחד** עם הפסח (שנלמד מפסוק זה של "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים גו'"), יש גם מצוה באכילת המצה כמו שהיא לעצמה **שלא** עם הפסח (שנלמד מהפסוק של "בערב תאכלו מצות"), שלכן, מי שמחויב בפסח שאכל מצה ולא אכל הפסח, **יצא** המצוה של מצה;

* הביאור לחלק ב' לא נכלל בביאור קצר זה.

ברם החיוב על מרור מופיע בתורה רק בפסוק אחד, והוא פסוק זה של "ועשה פסח לה' וגו' על מצות ומרורים יאכלוהו" (וכיו"ב בשמות י"ב ח'), שמזה מובן, שחיוב המרור הוא לאכול **עם הפסח יחד** דוקא, לכן אם אכל מרור ולא אכל הפסח – הוא לא יצא מצוה של מרור כלל.

ב.

חילוק זה שבין מצה למרור, מתבאר גם מדברי אדה"ז בשו"ע בענין חיוב הכריכה שלפי דעת הלל.

כי הנה דעתו של הלל היא, שכדי לצאת חיוב המצה ומרור, לא די שיאכלו אותם במעמד אחד או בחבורה אחת עם הפסח, אלא צריך שיאכלו אותם **בכריכה אחת**. דהיינו שצריך לכרוך, כזית מצה, כזית מרור, וכזית פסח ולאכלם כולם יחד בכריכה אחת.

ברם בענין חיוב כריכה זו שלפי דעת הלל, יש חילוק בין פסח ומצה – למרור, וחילוק זה מתבאר מדברי אדה"ז בשו"ע.

כי הנה בענין חיוב הכריכה – לכרוך כזית מצה וכזית מרור וכזית פסח יחד בכריכה אחת – מתבאר מדברי אדה"ז בשו"ע, שהכריכה היא חיוב **נוסף** על עצם קיום המצוה של הפסח והמצה והמרור עצמם.

וכמ"ש בשו"ע אדה"ז (סי' תע"ה סעיף ט"ז*),

וז"ל: "לפי דעת הלל הזקן אין אדם יוצא ידי **חובתו** מן התורה אלא אם כן כורך כזית פסח וכזית מרור וכזית מצה ואוכלן ביחד **לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו**".

שמדבריו אלו של אדה"ז, מובן, שהחיוב לאכול **הפסח מצה ומרור** בכריכה אחת, הוא "חובתו" של האדם כדי "**לקיים מה שנאמר** כו", אבל היא אינה חלק **ממצוותם עצמם** של הפסח ומצה.

לפ"ז מובן, שבאם אכל אדם הפסח והמצה **שלא** בכריכה, אף שהפסיד מצוות הכריכה, הוא יצא מצוות הפסח והמצה מצד עצמם.

אך כ"ז הוא בחיוב הכריכה שעל **כל הג'** – **פסח מצה ומרור**.

* העתק מלשון אדה"ז בשו"ע בשלימותו מופיע להלן במילואים סימן א'.

אבל בנוגע לחיוב הכריכה וחלותו על **המרור** בייחוד, כותב אדה"ז (שם סעיף י"ז)

וז"ל: "ובזמן שבית המקדש קיים אינו יוצא ידי **חובת מרור** מן התורה לפי דעת הלל אלא אם כן כורכו עם המצה",

הרי שאדה"ז כותב בפירוש, שחיוב הכריכה **מעכב** על מצוות המרור – שאינו יוצא מצוה של מרור **אלא אם כן אוכלו בכריכה**.

הרי שחיוב הכריכה **מעכב** על מצוות המרור, שאם אכל המרור שלא בכריכה – הוא לא יצא מצוה של מרור כלל, אבל חיוב הכריכה **אינו מעכב** על מצוות הפסח ומצה, שאם אכל הפסח והמצה שלא בכריכה – הוא יצא מצוות הפסח והמצה.

ג.

והנה הסיבה לחילוק זה שבין פסח ומצה למרור בחיוב הכריכה, מובן שהוא ע"פ המבואר לעיל.

כי המצה, לבד החיוב לאכלו יחד עם הפסח (שנלמד מהכתוב "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים יאכלוהו"), יש גם חיוב לאכלו כמו שהוא לעצמו (שנלמד מהפסוק של "בערב תאכלו **מצות**"), ועאכ"כ הפסח שיש חיוב לאכלו גם לבד כמו שהוא לעצמו (כי מדברי הכתוב "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים כו'" למדים שהמצה והמרור **טפלים** לפסח, **ולא** שהפסח נטפל למצה ומרור), ולכן אם אכל הפסח והמצה שלא בכריכה, הוא יצא מצוותם עצמם של הפסח ומצה.

אבל המרור שכל חיובו נלמד רק מהפסוק של "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים יאכלוהו", ואין עליו חיוב אחר בתורה, אם אכלו שלא בכריכה עם הפסח, הוא לא יצא מצוה של מרור כלל.

ד.

והנה דברי אדה"ז שלעיל, הרי מדוברים על חיוב הכריכה שלפי דעת הלל.

אבל מובן שי"ל אותם הדברים גם לפי דעת החכמים – רק באופן שונה קצת:

כי הנה אף שלפי דעת החכמים אין חיוב כריכה, הרי אעפ"כ גם לפי דעת החכמים יש חיוב לאכול המצה והמרור **בחבורה אחת** יחד עם הפסח. א"כ אותם הדברים שמבוארים לעיל מדברי אדה"ז בשו"ע בדעת הלל – י"ל גם לפי דעת החכמים, שאם אכל המצה שלא בחבורה אחת עם הפסח – הוא יצא מצוה של מצה, משא"כ אם אכל מרור שלא בחבורה אחת עם הפסח – הוא לא יצא מצוה של מרור כלל.

ה.

דברים אלו על החילוק שבין פסח ומצה למרור בחיוב אכילתם עם הפסח, מתבארים גם מדברי הרבי על ההגדה – בב' מקומות:

מקום הא': הרבי כותב בביאוריו על ההגדה (ע' ל"ו, ד"ה כורך פסח מצה ומרור),

וז"ל: "לשיטת אדה"ז, הכורך עיקרו בא בשביל חובת אכילת מרור"

שמוכן הכוונה בדברי הרבי האלו, שכיון שלפי שיטת אדה"ז חיוב הכריכה **מעכב** רק על מצוות המרור, אבל **אינו מעכב** על מצוות הפסח והמצה, לכן יוצא שעיקר חיוב הכריכה הוא בשביל המרור.

מקום הב': הרבי בביאוריו על ההגדה (שם ע' ל"ז, ד"ה צפון) מחלק בין מצה למרור בענין תפקידם **כמכשירים** לאכילת הפסח,

וז"ל: "כל עיקר המרור – מן התורה – הוא רק מכשיר הפסח (פסחים צ, א)"

שמוכן הכוונה בדברי הרבי האלו – ע"פ המבואר לעיל. כי הנה, אף שגם המצה הוא **מכשיר** לפסח, ולא רק המרור (**וכמפורש** בדברי הגמרא שמצוין בדברי הרבי), וכמו שמוכן מהמבואר לעיל, שהתורה ציותה על המצה שיש לאכלה **עם הפסח**, א"כ ודאי שהמצה היא **מכשיר** לפסח. אעפ"כ, המצה לבד היתה **מכשיר** לפסח, יש לה גם חיוב בפני עצמה. משא"כ המרור שאין לו חיוב בפני עצמו כלל, א"כ כל עניינו של המרור הוא רק זה שהוא **מכשיר** לפסח, לכן כותב הרבי על **המרור**, ש"כל עיקר המרור – מן התורה – הוא רק מכשיר הפסח".

ו.

והנה על אף כל המבואר לעיל בענין החילוק שבין מצה למרור (שמרור אין לו חיוב בפני עצמו משא"כ מצה), אעפ"כ הרבי כותב בביאוריו על ההגדה (ע' ל"ז ד"ה צפון), שגם המרור יש לו חיוב בפני עצמו.

הרבי מביא הוכחה לדבריו, מזה שבזמן המקדש גם מי שהיה פטור מהפסח (כגון ערל, טמא או מי שהיה בדרך רחוקה כו') היה חייב מהתורה לאכול מרור. הרי שגם המרור יש לו חיוב בפני עצמו.

וז"ל הרבי: "ישנו חיוב למרור גם אם אין מחוייבים בקרבן פסח".

ז.

והנה ע"פ שיטת הלימוד של הגמרא*, מובן, שחיוב זה שיש למרור בפני עצמו, נלמד מההיקש שיש בין מצה למרור. כי הנה התורה הרי **הקִישָה** בין מצה למרור בענין אכילתם עם הפסח (כמ"ש "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים יאכלוהו"), לכן מזה יש ללמוד, שכמו שהמצה יש לה חיוב בפני עצמה, כך המרור יש לו חיוב בפני עצמו.

זאת אומרת, אף שהתורה לא ייחדה **ציווי** למרור בפני עצמו (שלא עם הפסח, כנ"ל), אעפ"כ יש למרור **מציאות** בפני עצמו שנלמד מענין היקשו למצה, לכן הפטור מהפסח בזמן הבית היה **חייב** במרור, כי יש למרור מציאות בפני עצמו.

ח.

ע"פ דברים האלו יוצא, שבחיוב המרור מהתורה – יש ב' אופנים:

אופן אחד הוא, חיוב המרור אצל **המחויב** בפסח, שחייב הוא לאכול המרור **יחד עם הפסח דוקא**, ואם אכלו שלא עם הפסח, הוא לא יצא מצוה של מרור כלל (כמבואר לעיל);

ואופן ב' הוא, חיוב המרור אצל **הפטור** מהפסח, שחייב הוא לאכול המרור כמו שהוא לבד.

* ע' להלן בפנים הקונטרס הע' 87.

ב' אופנים אלו בחיוב המרור, מתבארים בעצם בלשונו **הצח**
וברור של אדה"ז בשו"ע.

כי הנה אדה"ז בשו"ע כותב, שהטעם שצריך לאכול מרור בכריכה בזמן הזה (לפי דעת הלל), הוא משום כי כך היה חיוב אכילת המרור מהתורה (בזמן המקדש לפי דעת הלל), לאכול מרור בכריכה דוקא.

וז"ל אדה"ז (שם סעיף י"ז): "מרור בזמן הזה תקנוהו חכמים **זכר למקדש** שהיה אז חיובו מן התורה" – ובהמשך הדברים שם ממשיך אדה"ז לבאר שלכן לפי דעת הלל צריך לאכול מרור בזמן הזה בכריכה דוקא, כי כך אכלו אותו בזמן המקדש.

ויש לעיין: מדוע מביא כאן אדה"ז את הענין של **זכר למקדש**. כי הנה אף שחיוב המרור מהתורה היה רק בזמן המקדש, אעפ"כ מה נוגע כאן הענין של **זכר למקדש**, כי הנה אדה"ז היה יכול לכתוב בפשטות, שמרור בזמן הזה תקנוהו רבנן **מעין מצוות המרור שמהתורה**, ומהתורה יש חיוב כריכה, ולכן גם בזמן הזה צריך כריכה – מעין מצוות המרור שמהתורה, ומה מתווסף כאן בזה שמרור הוא **זכר למקדש**.

ברם ע"פ הדברים שלעיל מובנים הדברים. כי במצוות המרור **שמהתורה** יש ב' אופנים, אופן א' הוא חיוב המרור כמו שהיה בבית המקדש אצל המחויב בפסח, שהוא היה צריך לאכול המרור בכריכה דוקא, ואופן ב' הוא חיוב המרור כמו שהיה אצל הפטור מהפסח, שהוא היה צריך לאכול המרור שלא בכריכה, לכן כותב אדה"ז שחיוב המרור בזמן הזה הוא זכר למקדש, דהיינו לחיוב המרור שאצל המחויב בפסח, שהוא היה צריך לאכול המרור בכריכה דוקא, ולכן גם בזמן הזה צריך לאכל המרור בכריכה דוקא.

י.

והנה יסודו של אדה"ז בזה, י"ל שהוא מדברי הגמרא.

כי הנה הגמרא אומרת בהנהגת האכילה בזמן הזה, שאוכלים תחילה מצה ואח"כ מרור ואח"כ כורך. ומבארת הגמרא, שאוכלים המצה תחילה – כדי לצאת מצוות המצה שמהתורה, ואח"כ אוכלים מרור – כדי לצאת מצוות המרור שמדרבנן **לפי**

דעת החכמים, ואח"כ אוכלים כורך – כדי לצאת חיוב המרור שמדרבנן **לפי דעת הלל**.

וז"ל הגמרא (פסחים קט"ו ע"א): "השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן, מברך על אכילת מצה ואכיל, והדר מברך על אכילת מרור ואכיל, והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש"

נפירוש: עכשיו שלא נקבע ההלכה לא כהלל ולא כחכמים, מברך על אכילת מצה ואוכל, ואח"כ מברך על אכילת מרור ואוכל, ואח"כ אוכל מצה ומרור ביחד בלא ברכה **זכר למקדש**.

והנה בדברי הגמרא האלו נאמר בדעת הלל, שאכילת הכורך בזמן הזה הוא **"זכר למקדש"**, אבל על המרור (שלפי דעת החכמים) אין הגמרא אומרת שהוא זכר למקדש. ויש לעיין בטעם הדבר.

אך ע"פ המבואר לעיל מובן הדבר. כי כמו שמבואר לעיל, באכילת המרור שמהתורה (לפי דעת הלל) יש ב' אופנים, אופן אחד הוא כמו שאכלו אותו המחויבים בפסח, שהם אכלו המרור בכריכה דוקא, ואופן שני הוא, כמו שאכלו אותו הפטורים מהפסח, שהם אכלו המרור לבד **שלא** בכריכה.

משום כך אומרת הגמרא **שכורך** בזמן הזה הוא זכר למקדש. כי אם לא משום הענין של זכר למקדש, היו יכולים לאכול המרור בזמן הזה (אפילו לפי דעת הלל) שלא בכריכה – כמו שהוא חיוב התורה אצל **הפטורים** מהפסח, כי הרי היום גם **אנחנו פטורים** מהפסח. לכן מדגישה הגמרא ואומרת **שכורך** בזמן הזה הוא **זכר למקדש**, ושלכן צריך לאכול המרור בכריכה דוקא כמו שאכלו אותו אלו שהיו מחויבים בפסח.

יא.

דברים אלו מודגשים ביותר בלשון הרי"ף.

כי הנה הרי"ף מביא את דברי הגמרא, אך הוא **מוסיף** תחילה את המילים: "ואנן בעינן למיעבד זכר למקדש",

וז"ל: "השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן ואנן בעינן למיעבד זכר למקדש ובעינן נמי דליכול כל חד וחד מינייהו בפני עצמו כי היכי דלא ליתי מרור דרבנן וליבטיל

מצה דאורייתא, מברך אמצה לחודיה ואכיל ומברך אמרור לחודיה ואכיל, והדר כריך מצה ומרור בהדי הדדי ואכיל ליה בלא ברכה זכר למקדש כהלל"

והנה מובן, שדברי הרי"ף האלו באים ללמדנו, שהענין של זכר למקדש הוא לא רק בכורך (שלפי דעת הלל) אלא גם במרור (שלפי דעת החכמים), שלכן הוא כותב על דבריו כולם "ואנן בעינן למיעבד זכר למקדש" וולהעיר שכך מפורש גם בדברי אדה"ז, כמו שהובא לעיל.

ויש לבאר הענין עפמ"ש לעיל. כי אילו הייתה תקנת רבנן במצוות המרור של זמן הזה **לא** משום זכר למקדש אלא רק כדי לקיים מצוה של מרור בזמן הזה מעין מצוות המרור שמהתורה, אז לפי דעת הלל לא היו צריכים לאכול בזמן הזה המרור בכריכה, כי הרי ע"פ התורה הפטור מהפסח – אוכל המרור **שלא** בכריכה, והרי היום אנחנו **פטורים** מהפסח.

אלא היות שתקנת הרבנן במצוות המרור של זמן הזה הוא **זכר למקדש** (כמו מצוות הלולב בזמן הזה – כל שבעת ימי החג – שהוא זכר למקדש, וגם כמו ספירת העומר בזמן הזה שהוא זכר למקדש), לכן לפי דעת הלל צריך לאכול המרור בכריכה דוקא, כי הרי המחויב בפסח בזמן המקדש אכל המרור בכריכה דוקא.

יב.

חייב כורך בזמן הזה לפי שיטת אדה"ז

ע"פ הדברים שלעיל יש לבאר את שיטת אדה"ז בחייב הכורך של זמן הזה.

כי הנה שיטת אדה"ז בכורך היא, שהכורך של זמן הזה יש בו – לפי דעת הלל – **ב' מצוות: מצוה של מצה, וגם מצוה של מרור**. ע"פ דברים האלו, כותב אדה"ז, אין להפסיק בדיבור בין הברכות של אכילת המצה ושל אכילת המרור לאכילת הכורך, כדי שברכות האלו תחולו גם על **המצה והמרור** של כורך.

והדברים צריכים ביאור:

א) גם לפי דעת הלל, יוצאים **המצוה של מצה** בזמן הזה באכילת הכזית שאוכלים בתחילת הסעודה (בסדר "מוציא מצה"), וא"כ

כל מצה שאוכלים אח"כ הוא **רשות** ולא מצוה, א"כ מדוע צריך שהברכה של אכילת מצה תחול גם על המצה של כורך.

(ב) שיטת אדה"ז היא (כמ"ש לעיל), שמצוות הכורך בזמן המקדש היה ע"י אכילת כל **הג'** – **פסח ומצה ומרור** – בכריכה. א"כ יוצא, שבזמן הזה שאין לנו פסח, אין לנו מציאות של כריכה.

עוד הובא לעיל משו"ע אדה"ז, שלפי דעת הלל, בזמן המקדש, אם אכל מרור שלא בכריכה – הוא לא יצא מצוה של מרור כלל.

א"כ יוצא שלפי דעת הלל, בזמן הזה אין לנו מציאות של מרור **כלל**, כי הרי אין לנו מציאות של כריכה, ובלא כריכה לפי דעת הלל אין מצוה של מרור, וא"כ אין לנו מציאות של מרור.

לפ"ז לכאורה היה צריך לומר, שכורך בזמן הזה הוא ע"ד כמו תקנת אפיקומן בזמן הזה. כי הנה האפיקומן של זמן הזה אין עליו חיוב ברכה כלל, והיינו משום כי אין בו מהחפצא של מצוה של האפיקומן של זמן הבית כלל, כי הרי בזמן הבית אכלו **בשר** הפסח לאפיקומן ובזמן הזה אוכלים **מצה** לאפיקומן, לכן אפיקומן בזמן זה הוא רק לזכר בעלמא ולא למצוה, ולכן אין עליו חיוב ברכה.

וא"כ לפי שיטת אדה"ז שלעיל יוצא, שכורך בזמן הזה הוא ע"ד כמו אפיקומן, כי אין בכורך של זמן הזה מהחפצא של מצוה של מרור של זמן הבית כלל.

לפ"ז אי"מ מדוע בכלל יש חיוב ברכה על כורך.

(ג) בדברי הרבי על ההגדה (שם ע' ל"ה ד"ה כורך) כתוב, שטעם חיוב הברכה על **המצה** של כורך בזמן הזה, הוא משום, כי המצה של כורך של זמן הזה הוא "מצה **שני**" שמדרבנן (לפי דעת הלל),

וז"ל הרי: "יש עליו, בזמה"ז, חיוב מצה שני מדרבנן, לדעת הלל",

ויש לבאר, מהי הכוונה במילים אלו שהוא "מצה **שני**".

יג.

וי"ל הביאור בכל זה עפמ"ש לעיל.

כי הנה ע"פ המבואר לעיל מובן, שאפילו לפי דעת הלל, אף שאין לנו מציאות של פסח בזמן הזה, אעפ"כ המרור שלנו בזמן

הזה הוא מעין מצוות המרור שמהתורה. כי הרי היום אנחנו **פטורים** מהפסח, וע"פ התורה, הפטור מהפסח אין עליו חיוב כריכה אלא הוא צריך לאכול המרור לבד.

ברם, עיקר תקנת החכמים במצוות המרור של זמן הזה, הוא כדי לעשות **זכר למקדש**, וכמו שאר מצוות שתקנו רבנן בזמן הזה – שהם לולב וספירת העומר – שעיקר סיבת תקנתם הייתה כדי לעשות **זכר למקדש**.

לכן, אף שהמרור של זמן הזה מעין מצוות המרור של התורה (אפילו לפי דעת הלל, כנ"ל), אעפ"כ אין בו – לפי **דעת הלל** – משום **זכר למקדש**, כי הרי **המחויב** בפסח (בזמן המקדש) אכל המרור בכריכה **עם הפסח** דוקא.

לכן כדי לקיים מצוות המרור של זמן הזה באופן של **זכר למקדש**, תקנו הרבנן **גדר חדש** של כריכה המיוחדת לזמן הזה שעשויה רק ממצה ומרור לבד, כדי שיוכלו לקיים על ידי כריכה זו – מצוה של **מרור** בזמן הזה בכריכה באופן של **זכר למקדש**.

זאת אומרת: אף שהכריכה של זמן הזה אינה הכריכה של זמן המקדש כלל, אעפ"כ החכמים קבעו אותו **לגדר** של **כריכה** – ע"פ **מצוה** מדרבנן (משום **הזכר**) – כדי קיים מצוות המרור בזמן הזה באופן של **זכר למקדש**.

משום כך סובר אדה"ז שבכריכה של זמן הזה – יש ב' מצוות, מצוה של מצה וגם מצוה של מרור: מצוה של **מרור** יש – כי המרור (של הכריכה) בזמן הזה הוא מעין מצוות המרור **שמהתורה**; ומצוה של **מצה** יש – כי הרבנן קבעו את המצה של כורך בזמן הזה **למצוה** של **מצה** כדי לקיים על ידה מצוה של **מרור** באופן של **זכר למקדש**.

ולכן צריך שיחולו ב' הברכות של אכילת המצה ושל אכילת המרור – על **המצה והמרור** של כורך.

עפ"ז מובנים דברי הרבי שכותב על המצה של כורך בזמן הזה שהוא "מצה **שני**", כי הוא **מצוה** של **מצה שני** שתקנו אותו רבנן **למצוה** של **מצה** כדי לקיים על ידה מצוה של **מרור** באופן של **זכר למקדש**.

חלק א

שיטת אדה"ז בכורד

פרק א.

יסוד שיטת אדה"ז בכורך ושאלות עליה

א. בהגדה של פסח, בברכת "על אכילת מצה", כותב אדה"ז, שיש לכוון בברכה זו לפטור גם את המצה השלישית שאוכלים בכורך.

וז"ל: "ויכוין לפטור ג"כ אכילת הכריכה שממצה השלישית". הרבי בפירושו על ההגדה¹, כותב על כך, אשר משום טעם זה יש להיזהר גם שלא להפסיק בדיבור בין הברכה של אכילת מצה לכורך, וז"ל הרבי: "לכן נזהרים משיחה בינתיים שלא מעין הסעודה". כדברים האלו כותב הרבי² – ע"פ דברי אדה"ז בשו"ע – גם בברכה של אכילת מרור שיכוון באמירת הברכה לפטור גם את המרור שבכורך, וז"ל הרבי: "צריך לכוון לפטור בברכה זו גם מרור שבכורך". הנקודה שנלמדת מדברים אלו של אדה"ז והרבי, שהברכות של אכילת המצה ושל אכילת מרור פוטרות את המצה והמרור של כורך, לכן יש לכוון בברכות אלו גם על הכורך, וגם יש להיזהר שלא להפסיק בדיבור בין ברכות אלו לכורך.

ב. והנה, מקור שיטת אדה"ז בזה הוא המחבר בשו"ע, שהרי כך כותב המחבר בשו"ע, שאין להפסיק בדיבור בין הברכות של אכילת מצה ואכילת מרור לכורך כי ברכות האלו פוטרות את הכורך.

1. הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ע' ל"ד ד"ה ויכוין.

2. ע' ל"ה ד"ה ויברך. לשון הרבי שם (במילואו) הוא: "צ"ע מפני מה לא העתיק מ"ש בשו"ע שלו (תע"ה סי' יח) – וכן מנהגנו – שצריך לכוון לפטור בברכה זו גם מרור שבכורך".

ו"ז"ל המחבר³: "משבירך על אכילת מצה לא יסיח בדבר שאינו מענין הסעודה עד שיאכל כריכה זו כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה".

ברם יש מהפוסקים שחולקים על המחבר (כמ"ש להלן). אך אדה"ז בשו"ע פוסק כמו המחבר.

והנה אדה"ז בשו"ע⁴ מאריך לבאר בביאור ארוך ומפורט את יסוד שיטתו בזה לומר כדברי המחבר. ויש להציע את תוכן דברי אדה"ז – בהקדמת הצעת הדברים ממקורם בדברי הגמרא.

ג. דברי הגמרא⁵ – ע"פ שיטת אדה"ז – הם כך:

(א) הכורך שאנו אוכלים בזמן הזה, הוא זכר להנהגת הלל בזמן המקדש שהיה כורך פסח מצה ומרור ואוכלם ביחד.

הלל היה נוהג כך, משום שלדעתו, אין אדם יוצא ידי חובתו בקיום מצוות התורה של "ועשה" פסח לה' גו' על מצות ומרורים יאכלהו" אלא אם כן אוכל הפסח מצה ומרור כולם יחד בכריכה אחת⁷;

החכמים חולקים על הלל וסוברים שאין חיוב כריכה כלל, ויכולים לאכול הפסח מצה ומרור כל אחד לבד בפני עצמו.

(ב) מחלוקתם זו של החכמים וההלל הייתה בזמן המקדש, שאז היו חיוב ג' מצוות אלו – של פסח מצה ומרור – מהתורה.

אבל בזמן הזה הענין שונה. כי בזמן הזה אין פסח, ורק חיוב המצה

3. סי' תע"ה סעיף א'.

4. סי' תע"ה סעיפים ט"ו – י"ח.

5. פסחים, קט"ו ע"א.

6. במדבר ט, י"א.

7. כ"כ בשו"ע אדה"ז (שם סעיף ט"ז) ש"בזמן שבית המקדש קיים .. לפי דעת הלל הזקן אין אדם יוצא י"ח מן התורה אא"כ כורך כזית פסח וכזית מרור וכזית מצה ואכלן ביחד". והוא שלא כמ"ש בפמ"ג (משבצ"ז ס"ק ז') שהשיטה שאומרת שכורך בזה"ז הוא מצוה (שיטת אדה"ז, כמ"ש להלן) סוברת כשיטת הרמב"ם שבזה"ב הייתה הכריכה רק ממצה ומרור לבד. ויתבאר להלן בהקדמה לחלק ג'.

הוא מהתורה, אבל חיוב המרור הוא מדרבנן, שלכן גם לפי דעת הלל, בזמן הזה אין לאכול המצה ומרור בכריכה.

והטעם לכך: יש בדינו כלל, שאין לערב ולאכול יחד חפצא של רשות יחד עם חפצא של מצוה, כי החפצא של רשות מבטלת את טעמו של החפצא של המצוה, ומפסיד הוא את המצוה בכך שלא יצא ידי חובת המצוה.

והרי המרור בזמן הזה הוא מדרבנן, שהוא כמו רשות לעומת המצה בזמן הזה שהיא מהתורה, א"כ, אם יאכל המצה יחד עם המרור בזמן הזה, הוא לא יצא י"ח המצוה של אכילת מצה.

לכן בזמן הזה, לכל הדעות, צריך לאכול המצה תחילה לבד בלא מרור (כדי לצאת מצוה של מצה שמהתורה).

(ג) והנה כ"ז הוא בנוגע למצוות המצה. אבל במרור שוב הענין שונה. כי לפי דעת החכמים, כדי לקיים מצוה של מרור בזמן הזה (מדרבנן), צריך לאכול המרור לבד בלא מצה,

כי אחרי שכבר יצאו י"ח המצוה של מצה (בזה שאכלו את המצה תחילה כדי לצאת י"ח המצוה של מצה), כל מצה שאוכל אח"כ נחשבת רשות (ולא מצוה), א"כ, אם יאכל המרור בכריכה יחד עם מצה, המצה של רשות תבטל את טעמו של המרור ותפסיד את מצוות המרור. לכן לפי דעת החכמים, צריך לאכול המרור לבד בלא מצה.

אבל לפי דעת הלל צריך לאכול המרור (שע"פ תקנת הרבנן בזמן הזה) בכריכה דוקא עם מצה. כי לפי דעת הלל, כדי לקיים מצוה של מרור בזמן הזה (מדרבנן), צריך לאכול המרור כמו שאכלו אותו בזמן המקדש (שהייתה אז מצוותו מהתורה), והרי בזמן המקדש אכלו המרור (לפי דעת הלל) בכריכה דוקא, א"כ גם בזמן הזה צריך לאכול המרור בכריכה דווקא.

לכן כדי לקיים ב' הדעות (דעת החכמים וגם דעת הלל), תקנו רבנן:

- שיאכלו תחילה מצה בפני עצמו – כדי לקיים מצוות המצה לכל הדעות;
- אח"כ יאכלו מרור בפני עצמו – כדי לצאת מצוות המרור לפי

דעת החכמים;

- ואח"כ יאכלו מצה ומרור בכריכה יחד – כדי לצאת את דעת הלל שאומר שצריך לאכול המרור בכריכה דווקא.

ד. היוצא מכל הדברים האלו הוא, שאכילת הכורך בזמן הזה הוא חיוב מדרבנן כדי לצאת לפי דעת הלל.

ע"פ דברים אלו כותב המחבר, שאין להפסיק בדיבור בין הברכות של אכילת מצה (ואכילת המרור) לכורך, כדי שהברכות יחולו גם על המצה ומרור של כורך.

אך (כמו שכתוב לעיל) יש מהפוסקים⁸ שחולקים על המחבר, וסוברים, שאמנם נכון הוא שאין להפסיק בין הברכה של אכילת מרור לכורך – כי המרור של כורך יוצאים בו בזמן הזה י"ח המצוה של מרור לפי דעת הלל – אבל אין סיבה שלא להפסיק בין הברכה של אכילת מצה לכורך. כי הרי המצה של כורך אין בה מצוה של מצה כלל (כי כבר יצאו מצוה של מצה במצה שאכלו תחילה) והיא רק כדי לקיים מצוה של מרור בכריכה, א"כ אין בכריכה זו של זמן הזה מצוה של מצה כלל אלא רק מצוה של מרור לבד, א"כ אין סיבה שלא להפסיק בין הברכה של אכילת מצה לכורך.

ויש מהפוסקים⁹ שכתבו עוד יתירה מזו, שמותר אפילו להפסיק בין הברכה של אכילת מרור לכורך.

ויסוד טענתם של פוסקים אלו הוא, כי מצוות הכריכה לפי דעת הלל היא רק כשאוכלים כל הג' מצוות של פסח מצה ומרור כולם יחד בכריכה אחת, אבל אם חסר אחת מג' המצוות לא מתקיימת מצוה של כריכה כלל, שלפ"ז בזמן הזה שחסר הפסח, אין מציאות של כריכה כלל, וזה שאנו אוכלים כריכה בזמן הזה, צריך לומר שהוא רק משום זכר בעלמא אבל אין בה גדר של מצוה (אפילו מדרבנן, ובדוגמת אפיקומן בזמן הזה שהוא רק לזכר בעלמא ולא למצוה), וא"כ אינה

8. פר"ח ועוד.

9. ב"ח ד"ה ומ"ש וכתב עוד.

צריכה לברכה כלל (כמו אפיקומן בזמן הזה שאינו צריך לברכה) ואין סיבה שלא להפסיק בין ברכות לכורך¹⁰.

ה. ברם שיטת אדה"ז היא כדברי המחבר, שאסור להפסיק בין הברכות של אכילת מצה ושל אכילת מרור לכורך.

אדה"ז בשו"ע מבאר את שיטתו בזה, כי באכילת הכורך של זמן הזה מתקיימות ב' מצוות – מצוה של מרור וגם מצוה של מצה (ולכן צריך לפטור הכורך בב' הברכות אלו של אכילת מצה ושל אכילת מרור).

וז"ל אדה"ז¹¹: "מרור בזה הזה תקנוהו רבנן זכר למקדש שהיה אז חיובו מן התורה, ובזמן שבית המקדש קיים אינו יוצא ידי חובת מרור מן התורה לפי דעת הלל אלא אם כן כורכו עם המצה, לפיכך גם עכשיו צריך לכורכו עם מצה .. לכן¹² צריך ליזהר שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה משבירך על אכילת מצה עד שיאכל כריכה זו כדי שתעלה ברכה זו וברכת המרור גם לכריכה זו לפי דעת הלל"

פירוש דברי אדה"ז: תקנת המרור בזמן הזה היא זכר למקדש, והרי לפי דעת הלל בזמן המקדש אכלו המרור בכריכה עם מצה דווקא, א"כ יש גם באכילת הכורך של זמן הזה (שע"פ תקנת רבנן) ב' מצוות אלו של מצה ומרור. מצוה של מרור יש בפשטות, ע"פ תקנת הרבנן שגם בזמן הזה יאכלו מרור בכריכה, ומצוה של מצה יש, כי תקנת רבנן היא שיאכלו המרור בזמן הזה כמו שאכלו אותו בזמן המקדש, ובזמן המקדש אכלו המרור בכריכה עם מצה, לכן יש גם באכילת המצה של

10. אך עיי"ש בב"ח שאעפ"כ משום מצוה מן המובחר יש להיזהר שלא להסיח בין ברכות לכורך. ועי' להלן (ח"ב) מדברי השל"ה בנוגע לאפיקומן.

והנה בח"י (ס"ק יב) הביא מהערוך שלא מברכים על כורך כי הכריכה הוא "אכילה לזכרון בעלמא". והוא כמ"ש בכ"מ שאין מברכים על זכר (מהר"ל בגבורות ה' פס"ג, רבינו מנוח חומ"צ ח, ת. מרי"ו נ"ה ח"ד). אך יש להעיר שלשון הערוך במקורו (ערך זכר) הוא "וכיון שכבר ברכנו, וזו אכילה לזכרון בעלמא, לא מברכין עלה", ועי' בזה בסוף הקונטרס השלמות להערות.

11. שם סעיף י"ז.

12. שם סעיף י"ח.

כורך בזמן הזה מצוה. לכן צריך הכורך לב' ברכות, של אכילת מצה ושל אכילת מרור.

ו. והנה כל אריכות הדברים דלעיל משו"ע אדה"ז, מובאים בקיצור בפירוש הרבי על ההגדה,

וזה"ל הרבי¹³: "לדעת הלל הזקן: בזמן שיש פסח אינו יוצא אלא א"כ כורך פסח מצה ומרור ואוכלן ביחד. בזמן שאין פסח אינו יוצא ידי חובת מצה – שהוא מן התורה – אלא אם אוכלה בפ"ע. ואינו יוצא ידי חובת מרור – שתקנוהו חכמים זכר למקדש – אא"כ כורכו עם מצה ואוכלן ביחד (כמו שעשה בזמן ביהמ"ק). נמצא יש עליו, בזמה"ז, חיוב מצה שני מדרבנן, לדעת הלל. ולא נפסקה הלכה לא כהלל ולא כחביריו וצריך לצאת ידי שניהם. (שו"ע רבנו סתע"ה ס' טז-יח)."

אלא שבדברי הרבי כאן מתווספת נקודה אחת, שהמצה של הכורך היא "מצה שני". אך מובנת הכוונה בדברי הרבי האלו, כי היות שכבר יצאו מצוה של מצה שאכלו תחילה, א"כ מצה זו של כורך – שגם היא מצוה של מצה לפי שיטת אדה"ז – היא מצה שניה¹⁴.

ז. ברם אחרי כל הדברים האלו, לכאורה עדיין אינו מובן:

(א) אפילו לפי דברי אדה"ז שיש חיוב מדרבנן לאכול מצה של כורך, מדוע צריכה מצה זו ברכת המצוה לעצמה ("אשר קדשנו במצוותיו וצונו כו") כשכל אכילתה טפלה למצוות המרור כדי שיוכל

13. ע' לה, פסקא ד"ה כורך.

14. וכבר כתבו בזה (הר"ר ע.ב.ש. שי' בהעו"ב, אהלי תורה, נ"ג, גליון 917, ובסדר ליל הפסח להר"ח.א. אשכנזי שי') שדברי הרבי האלו ("מצה שני") הם ע"פ מ"ש בשו"ע אדה"ז (סי"ח) "אבל לפי דעת הלל שהמצה שבכריכה היא חובה מד"ס אינה מבטלת את טעם המרור שהוא ג"כ חובה מד"ס והן זה כזה ואינן מבטלין זה את זה", שכוונת דברי אדה"ז הם, שאף שכבר יצא חובת מצוות המצה במצה שאכל תחילה, אעפ"כ גם המצה של כורך היא מצוה של מצה (מצה שני), לכן המצה והמרור של כורך שניהם "זה כזה".

לאכול מרור בכריכה¹⁵.

ב) מאידך, אפילו אם תמצי לומר שהמצה של כורך צריכה ברכה לעצמה, איך מועילה עליה ברכה של אכילת מצה ("אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה") כשלא מקיימים במצה זו של כורך מצוה של מצה כלל אלא מצוה של מרור¹⁶.

פרק ב.

שאלות בעניין אמירת כן עשה הלל

א. והנה, בכדי לבאר את שיטת אדה"ז בזה, יש להקדים את המובא בהגדה, שלפני אכילת הכורך, יאמר נוסח זה: "כן עשה הלל בזמן שבית המקדש היה קיים כו".

והנה המנהג לומר נוסח זה של "כן עשה הלל כו", מצאנו כבר בדברי המחבר¹⁷ (בנוסח שונה קצת),

15. בהדרן על מס' פסחים (א) שנדפס בהגדה של הרבי, אות ו', מבאר, שבמצוות גם הטפל נעשה עיקר, כי "מצותה אחשבה". אבל לכאורה אינו שייך לענייננו, כי המדובר שם הוא בזבח שאכילת הזבח היא מצוה מצד עצמה אלא שבלי הפסח מצוות אכילת הזבח נעשית טפלה למצוות הפסח (כדי שיהיה הפסח נאכל על השובע), לכן ע"ז מבאר הרבי, שאעפ"כ "מצותה אחשבה" לחייבה בברכה. משא"כ בענייננו, אכילת המצה (אחרי שכבר שיצאו מצוה של מצה שמהתורה) היא רשות ואינה מצוה כלל, ואכילתה בכורך היא רק כדי לקיים מצוה של מרור בכריכה, שלפ"ז בעת אכילתה בכריכה אין בה משום מצוה לעצמה כלל, א"כ מדוע יש לברך עליה ברכה בפני עצמה?

16. ואין לומר שתקנו לפטור המצה של כורך בברכה של אכילת מצה – במקום לברך עליה "על אכילת כורך", כי א"א לברך "על אכילת כורך" כי אולי הלכה כחכמים שאין מצוה בכריכה כלל. דאינו כן, כי ודאי שעדיף לברך על המצה של כורך "על אכילת מרור" מלברך "על אכילת מצה", כי הרי אין במצה של כורך מצוה של מצה כלל אבל יש בה משום מצוה של מרור, שהרי היא טפלה למרור.

17. שם.

ו"ל המחבר: "ואח"כ נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור .. ואומר זכר למקדש כהלל ואוכלם ביחד".

המנהג הובא גם בשו"ע אדה"ז¹⁸,

ו"ל: "נוהגין במדינות אלו לומר קודם אכילת כריכה זו כן עשה הלל בזמן שבהמ"ק קיים היה כורך מצה ומרור כו".

אך הנה, הפרמ"ג¹⁹ מקשה על מנהג זה, כי הרי גם מצות המרור בזמן הזה (שאוכלים כדי לצאת את דעת החכמים שחולקים על הלל) הוא זכר למקדש, ואעפ"כ אין אומרים עליו שהוא זכר למקדש, א"כ מדוע יש לאמרו על כורך.

ועיקר הקושי בזה הוא כטענת המשנה ברורה²⁰, שאמירה זו היא הפסק בדיבור בין ב' הברכות - של אכילת מצה ושל אכילת המרור - לכורך²¹.

ב. ויש להעיר ולהוסיף בכל זה:

הדגשת הענין על זכר למקדש בכורך דוקא ולא במרור, מצאנו כבר בדברי הגמרא ורמב"ם ועוד.

כי הנה זה לשון הגמרא²² (על אכילת המצה, מרור וכורך בזמן הזה):

"השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן, מברך על אכילת מצה ואכיל, והדר מברך על אכילת מרור ואכיל, והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש".

18. שם.

19. משב"ז ס"ק ז'. ועי' מילואים.

20. בביאור הלכה.

21. ועי' משנ"ב שם שרוצה לשבש הספרים ולבטל האמירה, או עכ"פ לדחותו לאחר אכילת הכורך (דבריו הובאו בביאור הרבי על ההגדה, ע' ל"ו, ד"ה כן עשה כו' (ענין הא' והג')). אך להעיר שמנהג אמירה זו כבר הובאה בספרי הראשונים (ר"ש מפלייזא - אוצר פסקי הראשונים, ס' הגדת הגאונים והרמב"ם מסידור ע"פ הגאונים לר"ש בר נתן, ועוד).

22. שם קטו ע"א.

[פירוש: עכשיו שלא נקבע ההלכה לא כהלל ולא כחכמים, מברך על אכילת מצה ואוכל, ואח"כ מברך על אכילת מרור ואוכל, ואח"כ אוכל מצה ומרור ביחד בלא ברכה זכר למקדש].

הרי שהגמרא מזכירה דווקא בכורך שהוא זכר למקדש ולא במרור.

חילוק זה שבין מרור לכורך ישנו גם ברמב"ם²³,

ו"ז: "בזמן הזה .. מברך על אכילת מרור ומטבל מרור בחרוסת ואוכל .. וזו מצוה מדברי סופרים. וחוזר וכורך מצה ומרור ומטבל בחרוסת ואוכלן .. זכר למקדש",

הרי שהרמב"ם משנה בלשונו, במרור כותב "זו מצוה מדברי סופרים" ומיד אח"כ כותב בכורך שהוא "זכר למקדש"²⁴.

וכך ישנו לחילוק זה בדברי כל הפוסקים.

וכך גם ישנו לחילוק זה בשו"ע אדה"ז.

כי הנה, אף שאדה"ז כותב גם על מרור שהוא זכר למקדש, הרי היינו רק בתחילת דבריו כשמבאר יסוד החיוב של מרור בזמן הזה, אבל אח"כ בהמשך דבריו, כשמבאר סדר הנהגת אכילת המרור והכורך בפועל, הוא כותב זכר למקדש רק על כורך ולא על מרור.

ו"ז אדה"ז (בתחילת דבריו²⁵): "מצוה מרור .. בזמן הזה אינו אלא מד"ס שתיקנו זכר למקדש .. אף לפי דעת הלל .. מרור בזמן הזה תקנוהו חכמים זכר למקדש".

ואח"כ (בהמשך דבריו²⁶) ז"ל: "צריך שיאכל כזית מרור בלבד בלא מצה .. שבכזית זה הוא יוצא י"ח מרור לפי דברי חבריו (של הלל) ואח"כ יכרוך כזית מצה וכזית מרור ויאכלן ביחד זכר למקדש כהלל".

הרי רואים מזה, שהגמרא והפוסקים הדגישו את הענין של זכר למקדש

23. הל' חו"מ פ"ח ה"ח.

24. עי' השלמות שבסוף הקונטרס דברי הגר"ח בזה.

25. סעיף ט"ו וי"ז.

26. סעיף יח. וכ"ה לשונו שם סעיף י"ט וכ'.

רק בכורך ולא במרור, ויש לבאר טעם הדברים.

פרק ג.

שאלה בגדר הזכר למקדש שבכורך

ויש להוסיף עוד בחומר השאלה בכל זה – ובהקדמה:

בדברים שתקנו החכמים משום זכר למקדש בזמן הזה, מצאנו חילוק בין הדברים: שיש דברים שהחכמים תקנו גם לברך עליהם; ויש דברים ש(למרות שהם זכר למקדש) החכמים לא תקנו לברך עליהם.

בין הדוגמאות לדברים שהחכמים תקנו לברך עליהם, הם מצוות המרור, מצוות נטילת לולב (כל שבעת ימי החג)²⁷ ומצוות ספירת העומר²⁸, אשר כל אלו הם זכר למקדש והחכמים גם תקנו לברך עליהם.

ודוגמאות לדברים שהם זכר למקדש שלא תקנו לברך עליהם²⁹, הם כגון: אכילת המצה לאפיקומן, שהוא תקנת החכמים בזמן הזה משום זכר למקדש (זכר לאכילת הפסח של זמן המקדש³⁰), ואעפ"כ לא תקנו החכמים שיברכו על אפיקומן.

החילוק בין ב' הסוגים, מדוע תקנו החכמים לברך על אלו ולא לברך על אלו, הוא בפשטות:

לולב, ספירת העומר ומרור, שהם אותו החפצא של מצוה כמו שהיה בזמן הבית (כי הרי כמו שבזמן הבית נטלו לולב כך גם בזמן הזה נוטלים לולב, וכן כמו שבזמן הבית ספרו העומר כך גם בזמן הזה

27. (משא"כ ביום הראשון שהוא מהתורה). רמב"ם הל' לולב פ"ז הט"ו.

28. שו"ע אדה"ז סי' תפט סעיף ב' (לפי הדיעה שאומרת שהיום זה מדרבנן).

29. עי' לעיל הע' 10.

30. עי' שו"ע אדה"ז סי' תעז סעיף ג'.

סופרים³¹, וכן במרור), תקנו חכמים, שהלולב והספירה והמרור בזמן הזה יהיה עליהם גדר של מצוה כמו בזמן הבית, לכן צריך לברך עליהם³².

אבל אפיקומן שאינו החפצא של מצוה של זמן הבית כלל (כי הרי בזמן הבית אכלו פסח ובזמן הזה אוכלים במקומו מצה³³), תקנת החכמים לאכול אפיקומן בזמן הזה היא רק לזכר בעלמא לבד ולא למצוה, לכן אין סיבה לברך עליו.

ע"פ דברים אלו – יש לעיין בגדר של כורך בזמן הזה:

כי הנה, המתבאר מדברי אדה"ז בשו"ע הוא, שלפי דעת הלל, בזמן המקדש לא היה אדם יוצא מצוה של מרור כלל אלא אם כן אכלו בכריכה יחד עם פסח ומצה, כדלהלן.

כי הנה ז"ל אדה"ז בשו"ע³⁴:

"בזמן שבית המקדש קיים .. לפי דעת הלל הזקן אין אדם יוצא יד חובתו מן התורה אא"כ כורך כזית פסח וכזית מרור וכזית מצה ואכלן ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו",

ואח"כ מוסיף אדה"ז (בנוגע למצוות המרור בייחוד),

31. בשו"ע אדה"ז סי' תפ"ט סעיף י"א כותב בעניין ספה"ע, וז"ל "אחר הספירה נוהגין לומר יהי רצון שיבנה בית המקדש כו' לפי שעכשיו אין אנו סופרין אלא זכר למקדש ואין בספירו זו עשיית מצוה כלל שהמצוה הוא לספור לעומר ועכשיו אין לנו עומר לספור לו, אלא שחכמים תקנו לספור זכר למקדש לפיכך מתפללין שיבנה בית המקדש ונקיים המצוה כתקונה" [והוא מתוס' מגילה (כ' ע"ב) ד"ה כל, וראה גם ר"ן ובעה"מ, פסחים כח, א בדפי הרי"ף]. אך אעפ"כ מובן, שי"ל, שפעולת הספירה עצמה בזה"ז היא אותה פעולה של ספירה שעשו בזה"ב, לכן תקנו ברכה עליה, משא"כ אכילת אפיקומן בזה"ז שאינה אותה האכילה של זה"ב כלל.

32. עי' מילואים סימן ב' משיחת הרבי בענין הקהל.

33. עי' שו"ע אדה"ז סי' תעז סעיף ג' שמשמע שהעיקר הוא כדעה שאומרת שאפי' קומן הוא זכר לפסח. ואפילו לדעה שאומרת (רש"י ורשב"ם דף קי"ט ע"ב ד"ה מפטירין, וראה שם הרא"ש) שאפיקומן הוא זכר למצה שנאכל בכריכה עם הפסח (על השובע), הרי בזה"ז שכבר עושים זכר לכריכה (בסדר כורך), י"ל שהזכר שע"י אפיקומן הוא רק לזכר לבד ולא למצוה.

34. סעיף ט"ז.

וז"ל³⁵: "בזמן שבית המקדש קיים אינו יוצא ידי חובת מרור מן התורה לפי דעת הלל אא"כ כורכו עם כו"³⁶.

אשר מדברי אדה"ז האלו מובן – ב' דברים:

א) שהכריכה בזמן הבית הייתה מורכבת מג' מצוות, פסח, מצה, ומרור (ולא כדעה שסוברת³⁷ שהכריכה בזמן הבית הייתה רק מב' מצוות לבד, מצה ומרור ולא הפסח);

ב) לפי דעת הלל, בזמן הבית, מי שאכל מרור שלא בכריכה (העשויה גם מפסח ומצה), לא קיים מצוה של מרור כלל.

א"כ היוצא מזה בנוגע לזמן הזה (לפי דעת הלל) הוא:

א) שהכריכה של זמן הזה העשויה רק ממצה ומרור לבד, אין בה מהחפצא של כריכה של זמן המקדש כלל, כי בזמן המקדש לא הייתה מתקיימת מצוה של כריכה כלל מכריכה העשויה ממצה ומרור בלבד;

ב) המרור שבכריכה של זמן הזה, אין בו מחפצא של מצוות המרור של זמן המקדש כלל, כי בזמן המקדש לא יצאו י"ח המצוה של מרור אלא רק אם אכלו אותו בכריכה, ובזמן הזה אין מציאות של כריכה.

ע"פ דברים האלו יוצא, שלכאורה צדקה מאוד טענת הפוסקים שאומרים שכורך בזמן הזה הוא רק לזכר בעלמא ואין בה מצוה של מרור כלל, כי הרי אין בכורך של זמן הזה מחפצא של מצוה של זמן המקדש כלל.

אך אעפ"כ שיטת אדה"ז היא שהכורך בזה"ז הוא מצוה, ולא רק שהוא מצוה, אלא יש בזה ב' מצוות, מצוה של מרור וגם מצוה של מצה, והדברים צריכים ביאור³⁸.

35. סעיף י'.

36. עי' להלן הקדמה לח"ג בביאור דברי אדה"ז האלו בחילוק שבין פסח ומצה למרור.

37. רמב"ם הל' חומ"צ פ"ח ה"ו.

38. בהעו"ב שם (גליון 917) האריך מאוד בזה, וכתב לתרץ, שלשיטת אדה"ז יש במצוות הכורך שמהתורה – ב' חיובים: מצוה של מרור; ומצוה של כורך. המצווה של כורך הוא, לאכול כל ג' המצוות (של פסח מצה ומרור) בכריכה, והמצווה

פרק ד.

מרור בזה"ב ומצוות הכורך בשביל הזכר

א. ויש ליישב את כל השאלות הנ"ל, בהקדים דברי הרבי בהגדה, שכותב שבזמן המקדש כשהקריבו הפסח, אפילו מי שהיה פטור מהפסח (כגון מי שהיה בדרך רחוקה או משום שהיה ערל³⁹ וכיו"ב) היה עליו חיוב מהתורה לאכול מרור.

וז"ל הרבי⁴⁰: "ישנו חיוב למרור גם אם אין מחוייבים בקרבן פסח".

והנה מובן ופשוט שאצל הפטור מקרבן פסח אין מציאות של כריכה כלל, כי הרי אין אצלו הפסח, ואעפ"כ כותב הרבי שהוא חייב במרור.

א"כ יוצא, שבחיוב המרור מהתורה – יש ב' אופנים:

אופן אחד הוא, קיום מצוות המרור אצל אדם שנמצא בירושלים ומחויב בפסח, שכדי לצאת י"ח המצוה של מרור צריך הוא לאכול את המרור בכריכה דוקא, ואם אכלו שלא בכריכה, הוא לא יצא י"ח המצוה של מרור כלל (כמ"ש לעיל משו"ע אדה"ז);

ואופן שני הוא, אצל מי שפטור מהפסח, שעליו יש חיוב לאכול המרור כמו שהוא בפני עצמו שלא בכריכה (כנ"ל מדברי הרבי).

של מרור היא לאכול בכריכה עם עוד איזה חפצא של מצוה (ולא דווקא עם כל הג' מצוות). לכן בזה"ז שא"א לקיים המצווה של כריכה (לאכול כל הג' מצוות בכריכה), יש לקיים עכ"פ המצווה של מרור (מדרבנן) לאכול המרור בכריכה עוד איזה חפצא של מצוה – עם מצה. אבל לכאורה דוחק גדול מאוד לחדש חיוב חדש של כריכה בגדר מצוות המרור, ובפרט במצוות המרור שמהתורה.

39. כך הוא שיטת הצפ"נ (המצוין בדברי הרבי). אבל עי' להלן במילואים סי' ד'.

40. ע' לז פסקא ד"ה צפון כו' כזית. ומובן ופשוט שדברי הרבי האלו הם גם לפי דעת הלל, כי הרי דברי הרבי נלמדים מפשטות דברי הגמרא (כמבואר להלן ח"ג פ"א) ואינה תלויה כלל בפלוגתא שבין הלל והחכמים.

והנה היסוד על דברי הרבי ואדה"ז האלו לומר שיש ב' אופנים בגדר מצוות המרור שמהתורה, יתבאר להלן (בהמשך הדברים כאן ובח"ג). אך בכל אופן, בנוגע לעניננו, מזה נגרמת בעיה בתקנת מצוות המרור של זמן הזה לפי דעת הלל.

כי הנה מצד אחד, ישנו בזמן הזה גוף החפצא של המצוה של מרור שמהתורה, כי הרי ע"פ התורה הפטור מהפסח בזמן המקדש היה עליו חיוב לאכול מרור שלא בכריכה, והרי בזמן הזה אין פסח, א"כ המרור של זמן הזה הוא אותו החפצא של מצוה של מצוות המרור שמהתורה, א"כ היה ראוי שהמרור בזמן הזה יהיה עליו גדר של מצוה (ולא שיהא רק לזכר בעלמא);

אך מאידך מצד השני, תקנת החכמים במצוות המרור של זמן הזה הוא זכר למקדש (כמו תקנת החכמים במצוות לולב וספירת העומר בזמן הזה שהם זכר למקדש), ובמקדש הרי אכלו המרור בכריכה עם הפסח דווקא, ואילו היו אוכלים אותו שלא בכריכה לא היו יוצאים י"ח המצווה של מרור כלל,

א"כ אף שיש בזמן הזה גוף החפצא של מצוות המרור שמהתורה, הרי אין בזמן הזה החפצא של מצוות המרור שהיה במקום המקדש שהיה בכריכה דוקא, והרי תקנת הרבנן במצוות המרור של זמן הזה הוא הרי זכר למקדש, ומובן שזכר למקדש היינו כמו שקיימו המצוה במקום המקדש –

[וכד דייקת שפיר תראה שדברים אלו מפורשים בדברי אדה"ז בשו"ע (שמובאים לעיל), בזה שכותב ש"מרור בזמן הזה תקנוהו רבנן זכר למקדש שהיה אז חיובו מן התורה", שמובן הכוונה בדברי אדה"ז האלו, שבא לומר, שזה שתקנו רבנן מרור בזמן הזה, הוא לא כדי לעשות זכר למצוות המרור שמהתורה (כמו שהיה אצל הפטור מהפסח בזמן המקדש)⁴¹, אלא כדי לעשות זכר למקדש⁴², אלא ששם במקדש

41. ובפשטות זו כוונת דברי אדה"ז בהוספות מילים אלו בשו"ע שלו, כי יש גם מצוה של מרור שלא בכריכה אצל הפטור מהפסח, וכדברי הרבי שמובאים לעיל.

42. ומובן שלפ"ז י"ל שיסודו של אדה"ז בזה הוא ע"פ דברי הרי"ף שהוסיף על דברי הגמ' וכתב בתחילת דבריו "ואנן בעינן למיעבד זכר למקדש",

וז"ל הרי"ף: "השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן ואנן בעינן למיעבד

היה חיובו מן התורה, לכן צריך גם בזמן הזה לתקן את המרור שיהיה כמו שהיה חיובו מן התורה במקום המקדש],

שעפ"ז במרור של זמן הזה – שאין בו מציאות של כריכה – א"א לתקן שיהיה עליו גדר של מצוה.

ב. לכן כדי לפתור בעיה זו, תקנו רבנן בזמן הזה חפצא חדש של כריכה⁴³. דהיינו החכמים בחרו בכריכה מסוימת של זמן הזה, שדומה בכמה פרטים לכריכה של זמן המקדש⁴⁴, וקבעו, שכריכה זו (של זמן הזה) יהיה עליה גדר של כריכה, כדי לקיים על ידה מצוה

זכר למקדש ובעינן נמי דליכול כל חד וחד מינייהו בפני עצמו כי היכי דלא לית מרור דרבנן וליבטיל מצה דאורייתא, מברך אמצה לחודיה ואכיל ומברך אמרור לחודיה ואכיל, והדר כריך מצה ומרור בהדי הדדי ואכיל ליה בלא ברכה זכר למי קדש כהלל" (וכ"ה במאירי, ועי' עד"ז בחי' הר"ן ובחי' רבנו דוד), שמדבריו אלו של הר"ף מובן שבא ללמדנו שאכילת המרור בזה"ז גם לפי דעת החכמים היא זכר למקדש. וההכרח של הר"ף על כך הוא, כי אילו הייתה תקנת הרבנן במצוות המרור של זה"ז רק כדי לעשות זכר למצוות המרור שמהתורה, לא היה צריך כלל למצווה של כורך בזה"ז, כי הרי גם לפי דעת הלל ע"י אכילת המרור לבד נעשה מעין המצווה של מרור שמהתורה, כי הרי מצוות המרור שמהתורה אצל הפטור מהפסח היא שלא בכריכה, ובה"ז הרי אין הפסח. אלא כיון שתקנת רבנן במצוות המרור של זה"ז הוא זכר למקדש (כמו מצוות הלולב וספירת העומר), לכן צריך לפי דעת הלל לעשות מצוה של מרור בזה"ז בכריכה כמו מצוות המרור שבמקום המקדש. לכן הקדים הר"ף ללמדנו שלכולי עלמא מצוות המרור בזה"ז הוא זכר למקדש כמו מצוות הלולב וספירת העומר.

43. להעיר מהט"ז שם ס"ק ז' (בסברתו הראשונה שם, הובא להלן במילואים) (סימן ג' הע' ג'), וכן הח"י סוס"ק יב (בשיטת הרמב"ם) שבכורך של זה"ז התווסף חידוש על חיוב הכורך של זה"ב (אך להעיר – מאידך – מחי' הר"ן ור"ד שכתבו שאילו היה חיוב הכורך לדעת הלל בזמן המקדש רק לכתחילה (כשיטת התוס' ועוד) לא היו רבנן קובעים זכר ע"ז). וכן עי' בחי' הגרי"ז (הל' חומ"צ א, ט) בעניין איסור חמץ, שחמץ בשעה ששית הוא בגדר תשבייתו מד"ס, אבל בשעה חמישית הוא גדר איסור בפ"ע, משום הרחקה, ולא משום איסור של לא תאכל עליו חמץ מדרבנן. גם יש להעיר מרי"ז סטנסיל מנחות סו, א.

44. להעיר שבעצם מפורש כך בדברי הרבי על ההגדה, ע' ל"ו, ד"ה כורך פסח מצה ומרור, שכותב, וז"ל: "כן – כמו שאני כורך המרור ואיני אוכלו עתה בפ"ע, כן – עשה הלל, לכורך המרור". אך יש לומר שאינו מוכרח, כי שם בא ליישב נוסח האמירה, ולא נכנס כ"כ לגדר ההלכה בזה.

של מרור בכריכה משום זכר למקדש,

זאת אומרת: החכמים בחרו בכריכה של זמן הזה העשויה ממצה ומרור לבד, וקבעו שכריכה זו תהיה עליה גדר של כריכה של מצוה – כמו כריכה של תורה העשויה מפסח מצה ומרור.

שלפ"ז יוצא⁴⁵, שגדר מצוות הכריכה של זמן הזה הוא לא משום מציאות הכריכה עצמה (כי מציאות הכריכה עצמה של זמן הזה אינה הכריכה של זמן המקדש כלל), אלא משום הזכר, שהחכמים קבעו כריכה זו של זמן הזה שתהיה עליה גדר של כריכה של מצוה⁴⁶ כדי שתתקיים על ידה מצוה של מרור בכריכה זכר למקדש⁴⁷.

45. להעיר שדברים אלו מודגשים ביותר לפי שיטת התוס'. כי הנה שיטת התוס' (פסחים קט"ו ע"א ד"ה אלא אמר) היא שחייב הכורך מהתורה לפי דעת הלל הוא רק לכתחילה ואינו מעכב בדיעבד. שלפ"ז אי"מ, מדוע התקינו כורך בזמן הזה, הרי – אפילו לדעת הלל – כבר עשו זכר למקדש ע"י אכילת המרור לבד בסדר "מרור". וע"כ צ"ל שמצוות המרור בזה"ז היא כדי לעשות זכר למצב של זמן המקדש, והרי אז בזמן המקדש – לפי דעת הלל – אכלו המרור לכתחילה בכריכה, לכן התקינו חיוב מיוחד בזמן הזה לאכול מרור בכריכה בשביל הזכר. ועי' ביאור הדברים בפרטיות יותר להלן במילואים סי' ב' הע' ג'.

46. ויש לומר, שיסוד החיוב לחדש זכר למצוה הוא ע"פ הגמרא בסוכה (מ"א, ע"א) ששואלת "מנלן דעבדינן זכר למקדש", ומתמצת "מקרא דדורש אין לה, מכלל דבעיא דרישה". ולכאורה אי"מ, מדוע לא מביאה הגמ' שם הפסוק של "אם אשכחך כו'" (כמו בגמרא ב"ב ס' ע"ב). אלא ששם (בגמרא ב"ב) הוא דין באבילות וכו', וכאן מלמדתנו הגמרא שיש חיוב לעשות דרישה – לחדש מצות דרבנן משום זכר אף כשהעניין חסר ביסודו.

47. לכאורה יש להכריח הביאור שבפנים שמצוות הכורך בזמן הזה הוא משום הזכר, כי אל"כ אי"מ מדוע חששו חכמים לדעת הלל ותקנו לאכול כורך, הרי ספק דר' בנן לקולא. ועכצ"ל שהיא תקנה בגדר ודאי, ולא משום ספק שאולי הלכה כהלל, וגדר התקנה הוא – משום מצוות הזכר. אבל י"ל שאינו, כי כיון שלא נאמר בזה הלכה לא כהלל ולא כרבנן, לא שייך לומר ספק דרבנן להקל, דמאי חזית לעשות כדרבנן ולא כהלל. בסגנון אחר, באם נאמר כאן ספק דרבנן לקולא, בכורך סגי ויפטר גם ממרור שלפני כורך. וכיון דזיל הכא קא מדחי לה וזיל הכי קא מדחי – חייב בשניהם. עי' סברה כעין זה בר"ן פסחים ק"ח ע"א, ד"ה והשתא, וכן בתוס' שבת קמ"א, א ד"ה הני פלפלי (אך כבר העירו שבר"ן מגילה ב, א משמע הפכו – ראה משל"מ מגילה פ"א הי"א).

פרק ה. התשובה על כל השאלות

א. עפ"ז יתורצו כל השאלות דלעיל.

כי הנה זה שצריך לפטור את הכריכה של זמן הזה בב' ברכות (של אכילת מצה ושל אכילת מרור), היינו משום, כי בכריכה זו של זמן הזה יש ב' מצוות:

מצוה אחת היא – מצוה של מרור, כי המרור שבכריכה הוא אותו חפצא של מצוה כמו מצוות המרור שמהתורה בזמן המקדש;

ומצוה שנייה היא – מצווה של מצה, כי המצה שבכריכה של זמן הזה יש בו משום מצוה של זכר, כי החכמים קבעו את הזכר לכריכה של זמן המקדש למצוה ע"י המצה.

לכן על החפצא של המרור מברכים "על אכילת מרור", ועל החפצא של (הזכר שע"י) המצה, מברכים "על אכילת מצה"⁴⁸.

בביאור ובפרטיות יותר:

הכריכה מהתורה במקום המקדש – הייתה מורכבת מג' מצוות, פסח, מצה ומרור.

לכן כשתקנו החכמים גדר חדש של כריכה, הם תקנו כריכה מעין

48. ואין מברכים על החפצא של המצה "על מצוות הזכר", כי המצוות שקבעו החכמים בזמן הזה משום זכר למקדש, הם קבעו אותן עם אותן הברכות שברכו עליהן בזמן המקדש. ובפשטות: בכל המצוות (כולל מצוות דרבנן שתקנו משום זכר למקדש, כמו ספה"ע, לולב, ומרור לפי דעת החכמים) נוסח הברכה הוא על החפצא של מצווה שעל ידו מתקיימת המצווה (כמו על נטילת לולב, על ספירת העומר, על אכילת מרור כו') ולא על סיבת חיוב המצווה – אם היא מהתורה, מדרבנן או משום זכר או איזו סיבה אחרת, לכן גם כאן בכורך מברכים על הזכר שע"י המצה "על אכילת מצה" (ולא "על מצוות הזכר"). ועוד יתווסף ביאור בזה עפמ"ש להלן בפנים.

הכריכה של תורה, דהיינו כריכה שמורכבת ממצוות. אלא הכריכה שתקנו החכמים מורכבת רק מב' מצוות, ולא ג' מצוות ככריכה של תורה. אך אותן ב' מצוות שבכריכה שתקנו החכמים, הן אותן ב' המצוות עצמן שישנן בכריכה של התורה, שהן מצוה של מצה ומצוה של מרור⁴⁹.

משום כך: המצה שבכריכה של זמן הזה, הוא מצוה של מצה (כי החכמים תקנו אותו למצווה של מצה משום הזכר), ולכן צריך לברך עליה "על אכילת מצה", אבל הוא "מצה שני" – כלשון הרבי שהובא לעיל – כי כבר יצאו מצווה של מצה שמהתורה בכזית המצה שאכלו לפני כן, ומצה זו של הכריכה נעשה למצוה שני של מצה ע"פ תקנת החכמים משום הזכר.

ב. ועפ"ז יתבאר זה שהגמרא ופוסקים מדגישים את העניין של זכר למקדש בכורך דווקא, כי מציאות החפצא של מצוה של כורך בזמן הזה הוא משום הזכר (משא"כ במרור, שהחפצא של מצוה בזמן הזה הוא משום המרור עצמו כי הוא אותו חפצא של מצוה כמו שהיה בזמן המקדש).

וגם יתבאר עפ"ז זה שנהגו לומר "כן עשה הלל כו" לפני אכילת הכורך ולא חוששים משום הפסק בין ברכות לאכילה,

כי הנה בכל המצוות שתקנו החכמים משום זכר למקדש (כמו לולב וספירת העומר) ניכר ענין הזכר מגוף העשייה של המצווה, כי, כמו שמבאר לעיל, החפצא של מצוה בזמן הזה הוא אותו חפצא של מצוה כמו שהיה בזמן המקדש,

49. עפ"ז יתבאר לשון אדה"ז בשו"ע (סעיף י"ז, הובא לעיל) "ובזמן שבית המקדש קיים אינו אינו יוצא ידי חובת מרור מן התורה לפי דעת הלל אלא אם כן כורכו עם המצה לפיכך גם עכשיו צריך לכורכו עם מצה", והרי חיוב הכריכה בזמן המקדש היה גם עם הפסח ולא רק עם מצה. וי"ל הביאור עפמ"ש בפנים, כי הכריכה בזמן הזה הוא גדר חדש של כריכה שתקנו רבנן מעין הכריכה של התורה, אך יש בה רק החפצא של ב' המצוות שמהתורה, מצה ומרור, ולא החפצא של המצוה הג' (הפסח). ועפ"ז יתבאר גם מדוע המצה של כורך צריכה הסיבה (שו"ע אדה"ז שם סעיף כ'), כי הרבנן תקנו המצה של כורך מעין מצוות המצה שמהתורה.

אבל בכורך שהחפצא של מצווה של זמן הזה אינו החפצא של מצווה של זמן המקדש, ורק החכמים קבעו אותו למצווה משום הזכר, לא ניכר הזכר מגוף העשייה של המצווה עצמה, לכן נהגו גם לומר "כן עשה הלל כו", כדי שיהיה ניכר הזכר ע"י האמירה⁵⁰.

לכן אין האמירה מהווה הפסק בין הברכה לאכילה, כי האמירה היא מגוף המצווה כדי לקבוע הזכר.

50. ויומתק ע"פ מ"ש לעיל הע' 31 משו"ע אדה"ז (בשם התוס') שנוהגים לומר הרחמן אחרי ספה"ע כי חסר גדר של מצוה בספירה שלנו בזמן הזה שאין לנו עומר. וא"כ הוא הדין והוא הטעם בכורך, שכיון שאין קרבן פסח בזה"ז, אין בכורך שום גדר של מצוה מצ"ע כ"א משום הזכר, לכן אומרים כן עשה הלל כו'.

חלק ב

מנהג בית הרב

באפיקומן

נתבאר לעיל (ח"א) החילוק שבין הזכר שע"י כורך בזמן הזה לזכר שע"י אפיקומן, שכורך החכמים קבעו אותו **למצוה** ולכן כורך בזמן הזה צריך ברכה (כמ"ש לעיל משו"ע אדה"ז), משא"כ אפיקומן החכמים קבעו אותו רק **לזכר** לבד (ולא למצוה) ולכן אינו צריך ברכה.

אך יש לעיין בדברים, כי הרי אדה"ז כותב בהגדה שיכוון גם לפטור את האפיקומן (בברכה של אכילת מצה), ואם אפיקומן אינו צריך ברכה מדוע יש צורך לפטרו.

ברם מאידך יש להעיר, בדברי הרבי על ההגדה כתוב, שלמעשה **לא** נהגו להיזהר מהפסק שיחה בין ברכה של אכילת מצה לאפיקומן.

א"כ צריך לתווך תחילה בין דברי הרבי לדברי אדה"ז. וע"י התיווך ביניהם, יושלם הביאור במה שכתוב לעיל (ח"א) בענין החילוק שבין כורך לאפיקומן.

פרק א.

מדוע לא נזהרים מהפסק שיחה

א. בהגדה⁵¹ בברכה של אכילת מצה, כותב אדה"ז, שיכוון בברכה גם לפטור את האפיקומן,

ו"ז^ל: "גם אכילת האפיקומן יפטור בברכה זו".

הרבי בביאוריו כותב ע"ז, שמקור דברי אדה"ז הם מהשל"ה.

אך הרבי מוסיף וכותב ע"ז, שאדה"ז בשו"ע כותב על דברי השל"ה האלו שהם חומרא יתירה. ומבאר הרבי, שמטעם זה למעשה בבית הרב לא נהגו להיזהר מהפסק שיחה בין ברכה של אכילת מצה לאפיקומן.

ו"ז^ל הרבי: "לפטור כו' אכילת האפיקומן – (של"ה) – וחומרא יתירה הוא (שו"ע רבינו סתע"ה סי' יח). ולכן בזה אין נזהרין בהפסק שיחה – מנהגי בית הרב".

ב. והנה בהשקפה ראשונה נראה שדברי הרבי שוללים קצת את דברי אדה"ז, כי הרי אדה"ז מביא את דברי השל"ה שיש לכוון לפטור את האפיקומן, והרבי כותב ע"ז שדברי השל"ה הם חומרא יתירה.

ואף שדברי הרבי הם דברי אדה"ז עצמם בשו"ע, כי הרי כך כותב אדה"ז בשו"ע שדברי השל"ה הם חומרה יתירה, הרי אין בזה ליישב התמיה, כי הרי אדה"ז ידע ג"כ מה שכתב בשו"ע, ואעפ"כ כתב בהגדה כדברי השל"ה שיש לכוון לפטור האפיקומן, א"כ אחרי שכבר כתב אדה"ז כדברי השל"ה איך ניתן לומר עליהם שהם חומרה יתירה.

והנה מובן שי"ל, שדברי הרבי מיוסדים על מנהג בית הרב שלמעשה לא נהגו להיזהר מהפסק שיחה, שמזה למד הרבי, שלמעשה לא

51. ע' ל"ד.

נוהגים כדברי השל"ה, לכן הביא הרבי את מה שכתב אדה"ז בשו"ע על דברי השל"ה.

אבל ביאור זה רק מעביר את השאלה מהרבי להנהגת בית הרב, אבל עיקר השאלה עדיין במקומה, מדוע בבית הרב לא חששו לדברי אדה"ז שכתב כדברי השל"ה.

ג. אך בפשטות נראה ברור, שלא כך הוא פירוש דברי הרבי.

אלא דברי הרבי שכותב "חומרא יתירה הוא" לא באו לשלול את דברי אדה"ז, אלא לפרש ולבאר דברי אדה"ז,

דהיינו הרבי מבאר, שזה שאדה"ז כותב בהגדה שצריך לכוון לפטור האפיקומן הוא ענין של חומרה יתירה, לכן, אף שלמעשה יש לנהוג כחומרה יתירה זו (כדברי אדה"ז בהגדה) ולכוון לפטור האפיקומן, אעפ"כ אין צריך להיזהר מהפסק שיחה⁵².

ובעצם כך מפורש בספר המנהגים⁵³,

וז"ל: "ממנהגי בית הרבי, שאין נזהרין בהפסק שיחה בין ברכת – ואכילת – מצה ואכילת כורך – לאכילת האפיקומן, הגם שבשעת ברכת אכילת מצה מכוונים לפטור ג"כ האפיקומן".

ד. ברם עפ"ז צריך להבין באמת מהי ענינה של כוונה זו לפטור האפיקומן אם בלאו הכי מפסיקים בשיחה בין הברכה לאפיקומן.

52. ויש להוכיח כך גם ממ"ש בהגדת הרבי ע' ל"ה ד"ה ויברך, שמנהגנו לכוון כו' (עיי"ש), שלפ"ז, אילו הייתה כוונת הרבי כאן לומר שבבית הרבי גם לא נהגו לכוון, היה כותב כך בפירוש.

53. ע' 40.

פרק ב.

חיוב הברכה על זכר משום חומרא יתירה

א. ויש לבאר הדברים בהקדים הצעת דברי אדה"ז בזה בשו"ע,

וזה"ל אדה"ז: "יש נזהרין בזה (שיטת השל"ה. המעתיק) שלא להשיח בדבר שאינו מעניין הסעודה משבירך על אכילת מצה עד שיאכל האפיקומן כדי שתעלה ברכה זו גם לאכילת אפיקומן, וחומרא יתירא הוא".

והנה בעצם דברי אדה"ז שכותב על דברי השל"ה שהם חומרה יתירה, י"ל הטעם בפשטות, כי מעיקר הדין אפיקומן אינו צריך ברכה כלל (וכמ"ש הפוסקים⁵⁴ שאין מברכים על אפיקומן), והיינו משום כי האפיקומן הוא רק זכר לבד⁵⁵, ואין מברכים על זכר (כמו שנתבאר לעיל ח"א), לכן כותב אדה"ז על דברי השל"ה שהם חומרה יתירה. כך נ"ל בפשטות.

ברם דברי אדה"ז האלו בעצם מקורם מהחק יעקב⁵⁶, וכשמעיינים בח"י רואים שיש בזה עוד טעם (נוסף על טעם הנ"ל).

כי ז"ל הח"י: "בשל"ה כתב שלא ישיח שום שיחה עד אחר אכילת אפיקומן, וברכת המצה צריך לכוין גם על אפיקומן. ע"כ. והוא חומרא יתירא נגד משמעות הפוסקים והוא ממש דבר שא"א ליזהר כלל בכל הסעודה ובודאי הברכה קאי על כל הסעודה ומה בכך שיפסוק דהלא כל השנה מפסיקין בתוך הסעודה אע"ג דברכה ראשונה קאי עד גמר סעודתו".

מדברי הח"י (שכותב "ודאי הברכה קאי על כל הסעודה כו") מובן שהטעם שאין צריך להיזהר מהפסק שיחה בין ברכה לאפיקומן הוא,

54. טור ושו"ע סי' תע"ז סעי' א. ועי' שו"ת הגר"ש איגר (ס"כ) שמי שיש לו רק כזית אחד של מרור שלא יאכל אותו עם אפיקומן בכריכה, אף ששניהם דרבנן, לפי שאפיקומן הוא רק זכר למקדש (זכר לקרבן פסח) משא"כ מרור הוא מצוה מד"ס.

55. עי' שו"ע אדה"ז סי' תע"ז סעיף ג'.

56. סי' תע"ה ס"ק יד.

כי אפילו אם יפסיקו בשיחה הרי עדיין הברכה תחול על האפיקומן, והוא כמו ברכה ראשונה שעל סעודה (שמובא בהמשך דברי הח"י) שהיא פוטרת את כל הסעודה אפילו אם מפסיקים בדיבור באמצע הסעודה, כך גם כאן, אפילו אם מפסיקים בדיבור בין ברכה לאפיקומן אעפ"כ הברכה חלה על אפיקומן.

ב. ויש לבאר הדברים, בהקדמת הביאור בדברי השל"ה לומר שהברכה של אכילת מצה פוטרת את האפיקומן.

אשר לכאורה אי"מ בזה: החכמים קבעו אפיקומן בזמן הזה זכר לאכילת הפסח⁵⁷, א"כ אף שאוכלים מצה לאפיקומן בזמן הזה⁵⁸, אעפ"כ אין באפיקומן של זמן הזה משום מצוה של מצה כלל (וכמ"ש לעיל ח"א משו"ע אדה"ז, שהמצה שאוכלים אחרי אכילת כזית כדי לצאת החיוב שמהתורה הוא רשות ולא מצוה),

א"כ אפילו אם תמצי לומר שיש ענין לפטור האפיקומן בברכה, עדיין אי"מ איך אפשר לפטרו בברכה של "קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה" כשאין באפיקומן משום מצוה של מצה כלל⁵⁹.

ומובן הביאור בזה, שבזה גופא שהחכמים קבעו הזכר לאכילת הפסח ע"י אכילת מצה, נעשה – משום חשיבות תקנת החכמים – המצה של אפיקומן בגדר של מצוה של מצה שניתן לברך עליה "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה"⁶⁰.

57. בשו"ע אדה"ז סי' תע"ז שם מובא ב' דעות בדבר, והשאלה שבפנים הוא לפי דעה הא' שסוברת שאפיקומן הוא זכר לפסח.

58. להעיר מדברי הרבי המובאים להלן במילואים סי' א' בנוגע לאכילת בשר לכורך.

59. עי' ב"ח סי' תע"ז ד"ה ומ"ש ולא יברך עליו.

60. עי' הדרן על מס' פסחים (נדפס בהגדה של הרבי) בעניין אם ברכת הזבח פוטר את הפסח, וז"ל: "אף שהחגיגה באה "כדי שיהא פסח נאכל על השובע" וכשהיתה חבורה מועטת כו' אין מביאין עמו חגיגה, מ"מ, מכיון שעתה הפסח מועט לאכילת בני החבורה ואכילת החגיגה היא מצוה – "מצותה אחשבה", ובהע' שם: "שלכן מברך ע"ז "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת זבח". [ואף שנתבאר לעיל הע' 15 שאין ללמוד מדברי הרבי לענין חיוב ברכה על מצה של רשות, הרי כאן מדובר בענין כוונת הברכה משום חומרא יתירה, א"כ ודאי שיי"ל ש"מצותה אחשבה" שיהיה ראוי שיכונו עליו].

ג. ע"פ דברים אלו יש לבאר דברי אדה"ז שכותב שיש לכוון לפטור האפיקומן, ודברי הרבי שכותב שהוא חומרה יתירה.

כי הנה בשל"ה כתוב ב' דברים: א) שיכוון לפטור האפיקומן; ב) שלא יפסיק בשיחה בין ברכה לאפיקומן.

לכן, אף שדברי השל"ה בכללם חומרה יתירה (כי כמ"ש לעיל, על אפיקומן אין חיוב ברכה כלל), אעפ"כ, בנוגע לחומרתו שכותב שיש לכוון לפטור את האפיקומן, יש לנהוג כדבריו למעשה⁶¹, כי משום חשיבות תקנת החכמים באכילת אפיקומן ראוי הוא לפטרו בברכה⁶².

ולמעשה, שמצאנו כדברים האלו ממש בברכת שהחיינו שעל המגילה (בפורים). שהמג"א⁶³ מביא מדברי השל"ה, שבברכת שהחיינו שעל המגילה יש לכוון לפטור את מצוות היום של משלוח מנות והסעודה. ואף שמצוות אלו של משלוח מנות וסעודה אין צריכים לברכה כלל (כמ"ש במג"א שם), אעפ"כ משום חשיבות ענינם יש לפטרם בברכה. וכך הוא גם בעניננו, שמשום חשיבות תקנת החכמים, יש להחמיר לפטור את המצה של אפיקומן בברכה.

ד. ובנוגע לתועלת כוונת הברכה על אפיקומן אם בלאו הכי מפסיקים בשיחה –

ע"ז מביא הח"י הוכחה מברכה על הסעודה שפוטרת את כל הסעודה אף שמפסיקים בדיבור בסעודה.

61. והוא כדברי הב"ח (שהובאו לעיל הע' 10) שיש ענין שתחול הברכה גם על זכר.
 62. עפ"ז יש ליישב לשון אדה"ז בהגדה שכותב "ויכוון לפטור ג"כ אכילת הכריכה שממצה השלישית וגם אכילת אפיקומן יפטור בברכה זו". אשר לכאורה היה צריך לכלול שניהם יחד ולכתוב שיכוון לפטור המצה והשלישית וגם את אכילת האפיקומן, ומדוע חילק אפיקומן לבבא בפני עצמו, ומאידך הוא לא כתב בפירוש על אפיקומן שיכוון לפטור שיכוון לפטור. ואוי"ל, שאדה"ז כתב דבריו באפיקומן בלשון של סיפור ("וגם אכילת האפיקומן יפטור בברכה זו") ולא בלשון של הוראה (שיכוון לפטור), כי אין חיוב לפטור אפיקומן, אך אעפ"כ מן הנכון שידע המברך – ע"י קריאתו בדברי אדה"ז בהגדה – שברכה זו פוטרת את האפיקומן.
 63. בסי' תרצ"ג ס"ק א'.

ויש לבאר הדברים ע"פ דברי אדה"ז בשו"ע בדין הפסק שיחה באמצע בדיקת חמץ,

וזה"ל⁶⁴: "לכתחילה אין להשיח שום שיחה באמצע הבדיקה .. לפי שיש אומרים שאף המשיח באמצע המצוה ה"ז הפסק וצריך לחזור ולברך. ואינו דומה למשיח באמצע סעודתו כשיושב בסוכה שאין צריך לחזור ולברך לישב בסוכה, לפי שאינו מוכרח בישיבה זו שלאחר השיחה, שאם ירצה שלא לאכול עוד ושלא לישב בסוכה הרשות בידו, אבל בבדיקת חמץ מוכרח הוא לגמור את הבדיקה שלאחר השיחה, שחייב לבדוק בכל המקומות שמכניסין בהן חמץ. ואלו ה' שוכח לברך בתחילת בדיקתו ה' חייב לברך בגמר בדיקתו, לכן גם עכשיו חייב לחזור ולברך, כיון שהפסיק בשיחה אחר ברכה הראשונה. וכן כיוצא בזה בשאר כל מצוות שהן חובה וא"א לאדם לפטור את עצמו מהן".

שמדברי אדה"ז אלו מובן, שזה שאסור להפסיק בשיחה באמצע מצוה, הוא רק כשיש חיוב ברכה על המשך המצווה שעושים אחרי הפסק השיחה. אבל אם אין חיוב ברכה על המשך המצווה שעושים אחרי הפסק השיחה – אין איסור להפסיק בשיחה.

א"כ י"ל בענייננו, שכיון שכל ענין הברכה הוא רק משום חשיבות תקנת החכמים באכילת אפיקומן, אבל מעיקר הדין אין חיוב ברכה כלל על אפיקומן, לכן אפילו אם מפסיקים בשיחה אין ההפסק עוקר חלות הברכה מהאפיקומן, מאחר שבלאו הכי אין חיוב ברכה על אפיקומן.

ה. עפ"ז יובן ג"כ החילוק שבין הזכר של אפיקומן לזכר של כורך:

כורך, שהחכמים קבעו את ענין הזכר שבו למצווה (כי הוא אותו חפצא של מצוה כמו שהיה בזמן המקדש) יש עליו חיוב ברכה מעיקר הדין, לכן יש לכוון לפטרו בברכה וגם להיזהר מהפסק שיחה.

64. סי' תלב סעיף ז'.

אבל אפיקומן שהחכמים קבעו אותו רק לזכר לבד (כי אינו החפצא של מצוה שהיה בזמן המקדש), אף ישראלי ונכון הוא לפטרו בברכה (משום חשיבות תקנת החכמים), אין עליו חיוב ברכה מעיקר הדין, לכן אין צריך להיזהר בו מהפסק שיחה.

חלק ג

מרור בזמן המקדש

לעיל (ח"א) הובא מדברי הרבי על ההגדה, שבזמן המקדש, אפילו מי שהיה פטור מהפסח היה חייב **מהתורה** לאכול מרור.

והנה יש רבים השואלים על דברי הרבי האלו, שלכאורה הם ההיפך ממש המפורש ברמב"ם. גם הרב זוין ע"ה בשעתו שאל על כך מהרבי, והרבי השיב לו כמה דברים קצרים, כמו שיתבאר להלן.

ויש לבאר: התאמתות דברי הרבי עם דברי הרמב"ם, ועפ"ז לבאר גם, איך שדברי הרבי יסודם במפורש בדברי אדה"ז בגדר הענין של **כורך**, ואיך שדברי הרבי הם גם יסוד עיקרי בגדר חיוב המרור **לפי כל הדעות**, כמו שיתבאר להלן.

הקדמה לפרקים שלהלן: תוספת ביאור למ"ש לעיל ח"א בשיטת אדה"ז בשו"ע

א. כהקדמה לבא להלן (בביאור ענין חיוב המרור שבזמן המקדש), יש להוסיף ביאור במה שהובא לעיל מדברי אדה"ז בשו"ע, שלפי דעת הלל, בזמן המקדש, המחויב בפסח⁶⁵ שאכל מרור שלא בכריכה **עם הפסח**, לא יצא מצוה של מרור כלל.

שיש להוסיף ולבאר בזה, שדברים אלו נאמרים **רק** על מצוות מרור ולא על מצוות הפסח ומצה.

זאת אומרת, אף שחיוב הכריכה לפי דעת הלל, הוא לאכול כל הג' – **פסח מצה ומרור** – בכריכה, ואם חיסר אחד מהם – לא קיים מציאות של כריכה כלל, אעפ"כ, הפסח ומצה שונים ממרור בזה, שאם אכל הפסח או המצה שלא בכריכה, הוא **יצא** מצוות הפסח והמצה ורק הפסיד את מצוות הכריכה, אבל אם אכל המרור שלא בכריכה, הוא לא יצא מצוה של מרור כלל.

חילוק זה שבין פסח ומצה למרור – מתבאר היטב מדברי אדה"ז בשו"ע.

כי הנה בחיוב הכריכה שעל כל הג' – פסח מצה ומרור – כותב אדה"ז,

וז"ל⁶⁶: "בזמן שבית המקדש קיים .. לפי דעת הלל הזקן אין אדם יוצא **ידי חובתו** מן התורה אא"כ כורך כזית פסח וכזית מרור וכזית מצה ואכלן ביחד **לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו**",

65. בשו"ע אדה"ז לא נזכר בפירוש שהיינו רק אצל המחויב בפסח. אך כך כותב הרבי, וכך יש לדייק גם מדברי אדה"ז, וכמ"ש לעיל (ח"א פ"ד), וכמו שיתבאר עוד להלן.

66. סעיף ט"ז.

מדבריו אלו של אדה"ז שכותב – בחיוב הכריכה שעל כל הג' פסח **מצה ומרור** – ש"אין אדם יוצא ידי חובתו .. **לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו**", מובן, שאין המדובר כאן על קיום מצוות הפסח והמצה והמרור **מצד עצמם**, אלא על חיוב הכריכה – **שעם הפסח מצה ומרור** (כלשון אדה"ז: **חובתו** – של האדם – **לקיים מה שנאמר** על מצות ומרורים כו').

שלפ"ז מובן, שאם אכל הפסח והמצא שלא בכריכה, אף שהפסיד את מצוות הכריכה, הוא יצא את מצוות הפסח ומצה מצד עצמם. ברם כל זה הוא בנוגע לחיוב הכריכה שעל **כל הג'** פסח מצה ומרור, אבל בנוגע לחיוב הכריכה שעל **המרור** בייחוד, כותב אדה"ז (שם בהמשך דבריו),

וז"ל⁶⁷: "בזמן שבית המקדש קיים אינו יוצא ידי חובת **מרור** מן התורה לפי דעת הלל אא"כ כורכו עם כו".

הרי כאן במצוות **המרור** כותב אדה"ז בפירוש, שאם אכל המרור שלא בכריכה, הוא לא יוצא מצוה של **מרור** כלל.

נמצאנו למדים מזה, שחיוב הכריכה **מעכב** על מצוות המרור, שאם אכל המרור שלא בכריכה – הוא לא יצא מצוה של מרור כלל, אבל חיוב הכריכה **אינו** מעכב על הפסח ומצה, ואם אכל הפסח והמצה שלא בכריכה – הוא יצא מצוות הפסח ומצה.

ב. ויש להוסיף, דברים אלו גם מבוארים בדברי הרבי על ההגדה.

כי הנה הרבי כותב בביאוריו על ההגדה, שלפי שיטת אדה"ז עיקר הכריכה הוא בשביל חובת המרור,

וז"ל הרבי⁶⁸: "לשיטת אדה"ז, הכורך עיקרו בא בשביל חובת אכילת מרור".

שהכוונה בדברי הרבי האלו מובן ע"פ מה שכתוב לעיל, כי הרי כמ"ש

67. סעיף י'.

68. ע' ל"ו ד"ה כן עשה, בענין הג' שם.

לעיל, לפי שיטת אדה"ז חיוב הכריכה **מעכב** על מצוות המרור שאם אכל המרור שלא בכריכה – הוא לא יוצא מצוה של מרור כלל, אבל חיוב הכריכה אינו מעכב על מצוות הפסח והמצה, ואם אכל הפסח ומצה שלא בכריכה – הוא **יצא** מצוות הפסח ומצה, א"כ יוצא שלפי שיטת אדה"ז עיקר הכורך הוא בשביל **המרור**.

ויש להוסיף, דברים אלו חוזרים על עצמם שוב בדברי הרבי על ההגדה, כמו שיתבאר להלן מדברי הרבי שכותב שמרור הוא **רק** מכשיר לפסח.

ג. והנה יסודו של אדה"ז לומר שיש חילוק בין פסח ומצה למרור בענין חיוב הכריכה, מובן, שהוא ע"פ דברי הכתוב שוב מופיע חיוב המרור מהתורה. והוא הפסוק (שמביא אדה"ז) של "ועשה פסח לה' וכו' על מצות ומרורים יאכלוהו".

כי הנה חיוב הכריכה לפי דעת הלל נלמד מזה⁶⁹ שהתורה כתבה את חיוב אכילת המצה ומרור **יחד** עם אכילת הפסח בפסוק זה של "ועשה⁷⁰ פסח לה' וגו' על מצות ומרורים **יאכלוהו**", שמזה לומד הלל שיש חיוב לאכול המצה ומרור **בכריכה** אחת **יחד** עם הפסח.

ברם בענין לימוד זה, יש חילוק בין מצה למרור. כי הנה בנוגע לחיוב המצה, הרי לבד מפסוק זה (של "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים גו'"), יש גם פסוק אחר שמצווה על אכילת המצה, והוא הפסוק של "בערב תאכלו מצות", אשר שם בפסוק ההוא (של "בערב תאכלו מצות") **אין** התורה כותבת שצריכים לאכול המצה עם הפסח. לכן מזה יש ללמוד שאם אכל המצה לבד – שלא בכריכה עם הפסח, אף שהפסיד מצוות הכריכה, הוא יצא את מצוות המצה.

משא"כ מרור, שהתורה כתבה את חיוב המרור רק בפסוק זה של "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים יאכלוהו"⁷¹ (ולא בשום פסוק אחר),

69. עי' פסחים, קט"ו ע"א. ועי' להלן הע' 98.

70. במדבר ט' י"א.

71. ובשמות י"ב ח'.

לכן מזה יש ללמוד, שאם אכל המרור שלא בכריכה עם הפסח, הוא לא יצא מצוה של מרור כלל.

ד. ברם אעפ"כ, כמו שהובא לעיל (בח"א) מדברי הרבי⁷², גם למרור יש חיוב בפני עצמו שאינו תלוי בפסח, שלכן משום כך, בזמן המקדש **הפטור** מהפסח היה **חייב** במרור.

ומוכן שגם ענין זה נלמד מהתורה מפסוק זה (שבו מופיע חיוב המרור) של "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים גו'".

והענין הוא, כי בפסוק זה, הרי התורה השוותה⁷³ בין מצה ומרור בענין אכילתם עם הפסח, לכן מזה יש ללמוד שבעצם מציאותם המצה והמרור שווים הם, לכן כמו שהמצה יש לו חיוב בפני עצמו, כך גם המרור – אף שאין עליו ציווי מיוחד בתורה שלא עם הפסח – יש לו גם ענין של חיוב בפני עצמו.

לכן בזמן המקדש (שהקריבו אז הפסח בפועל), הפטור מהפסח – היה **חייב** במרור.

ה. היוצא מכל הדברים האלו הוא (כמ"ש לעיל ח"א), שבענין חיוב המרור – יש ב' אופנים:

אופן אחד הוא, חיוב המרור אצל **המחויב** בפסח, שאצלו **מעכב** חיוב הכריכה על המרור שאם אכל המרור שלא בכריכה – הוא לא יצא מצוה של מרור כלל –

אשר ענין זה נלמד מזה שהתורה כתבה את חיוב המרור יחד עם הפסח (בפסוק של "ועשה פסח גו' על מצות ומרורים גו'"), לכן מזה למדים שהפסח **מעכב** על מצוות המרור;

ואופן ב' בחיוב המרור, הוא אצל **הפטור** מהפסח, שהוא חייב לאכול המרור לבד אף שאינו אוכל הפסח, וענין זה נלמד מזה שהתורה

72. ומדויק הוא גם בלשון אדה"ז בשו"ע, כמ"ש לעיל ח"א פ"ד.

73. עי' להלן הע' 87.

השוותה בין מצה למרור, שמזה למדים שכמו שהמצה יש לו חיוב בפני עצמו כך גם המרור יש לו גם ענין של חיוב בפני עצמו.

ו. עד כאן הוא תוספת ביאור קצת למ"ש לעיל (ח"א) בשיטת אדה"ז בגדר של כורך. ע"פ דברים האלו, יש לבאר את דברי הרבי בעניין חיוב המרור בזמן המקדש, וכמו שיתבאר להלן.

פרק א. דברי הרבי וביאורם.

א. בגדר חיוב המרור בזמן המקדש, כותב הרבי, שאף שהגמרא אומרת שמרור הוא רק מכשיר לפסח, וגם הרמב"ם כותב שמרור אינו מצוה בפני עצמו אלא הוא רק פרט במצוות הפסח, אעפ"כ יש למרור גם חיוב בפני עצמו.

הרבי מביא הוכחה על כך, מזה שבזמן הבית, מי שהיה פטור מהפסח היה חייב במרור, שמזה מובן שיש חיוב בפני עצמו למרור שאינו תלוי בפסח.

וז"ל הרבי⁷⁴: "אין לומר .. כל עיקר המרור – מן התורה – הוא רק מכשיר הפסח⁷⁵ (פסחים ז, א) ואינו מצוה בפ"ע (רמב"ם הל'

74. ע' לז ד"ה צפון כו' כזית.

75. הגמרא אומרת שם שמצוה ומרור הם מכשיר לפסח. אך כוונת דברי הרבי מובנת בפשטות, כי מצוה אף שהוא מכשיר לפסח, יש בה גם חיוב בפני עצמו, כי הרי יש מצוה של מצוה בזה"ז, משא"כ מרור שאין בו חיוב בזה"ז היה מקום לומר שהוא רק מכשיר לפסח לבד ואין בו חיוב לעצמו כלל, לכן ע"ז מבאר הרבי שאינו כן ושגם מרור יש בו חיוב לעצמו.

ברם כמ"ש להלן בפנים, עדיין אי"מ מדוע מביא הרבי גמרא זו שמרור הוא רק מכשיר לפסח, כי הרי ממ"נ, לפי שיטת הראשונים שסוברים שמרור הוא מצוה

חומ"צ רפ"ז⁷⁶) – כי ישנו חיוב למרור גם אם אין מחויבים בקרבן פסח (עיי' פסחים צא, ב. קידושין לז, ב. תוספתא פסחים ספ"ב. צפנת פענח על הרמב"ם שם).

מאמר המוסגר: בדברי הרבי כאן נזכרים ב' ענינים שעל פיהם הייתה סברה לומר שמרור אין לו חיוב בפני עצמו. ענין הא' הוא, דברי הגמרא שאומרת שמרור הוא מכשיר לפסח, וענין הב' הוא דברי הרמב"ם שכותב שמרור אינו מצוה בפני עצמו.

בהמשך הדברים כאן בביאור דברי הרבי, יתבאר ענין הב' שע"פ דברי הרמב"ם, ענין הא' (שע"פ דברי הגמרא) – יתבאר בהמשך הפלפול אח"כ. ע"כ מאמר המוסגר.

ב. לבאר דברי הרבי – יש להקדים:

בזמן הזה מצוות המצה היא מהתורה, אבל חיוב המרור הוא רק מדרבנן.

חילוק זה שבין מצה למרור נלמדת בגמרא מזה שהציווי על מרור מופיע בתורה רק ביחד עם הפסח (כמ"ש "ועשו פסח לה' גו' על מצוה ומרורים יאכלוהו"), משא"כ מצה שהציווי עליה מופיע בתורה גם שלא עם הפסח (בפסוק של "בערב תאכלו מצות"), לכן מזה לומדת הגמרא, שהמצווה של מרור היא רק בזמן שיש הפסח, דהיינו בזמן הבית, והמצווה של מצה היא גם בזמן שאין הפסח, דהיינו גם בזמן הזה.

וכך הם דברי הגמרא:

"אמר רבא מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור מדרבנן. (ומקשה הגמרא) "ומאי שנא מרור דכתיב "על מצות ומרורים יאכלוהו" בזמן דאיכא פסח יש מרור ובזמן דליכא פסח ליכא מרור – מצה

בפני עצמו, ודאי שמרור הוא חיוב בפנ"ע, ואין צריך לחידוש הרבי על כך, ולפי שיטת הרמב"ם שמרור אינו מצוה בפ"ע אין צורך להביא גמרא זו, כי הרי בלאו הכי מביא הרבי את שיטת הרמב"ם, וכמו שיתבאר להלן בפנים.

76. לכאורה צ"ל: פ"ז הי"ב.

נמי הא כתיב "על מצות ומרורים יאכלוהו". (ומתרץ הגמרא) מצה מהידר הדר ביה קרא "בערב תאכלו מצות".

והנה רבים מהראשונים⁷⁷ סוברים שמרור הוא מצוה בפני עצמו (כמו מצה), אלא שאעפ"כ התורה גזרה שבזמן הזה אין מצוה של מרור.

אבל שיטת הרמב"ם היא, שמרור אינו מצוה בפני עצמו כלל אלא הוא רק פרט במצוות הפסח.

עפ"ז היה מקום לומר, שלפי שיטת הרמב"ם, מרור אין לו חיוב בפני עצמו כלל, כי הוא הרי רק פרט במצוות הפסח.

ע"ז כותב הרבי שאינו כן, אלא יש למרור גם חיוב בפני עצמו שאינו תלוי בפסח.

הוכחת הרבי על כך, היא מזה שבזמן הבית מי שהיה פטור מהפסח היה חייב במרור⁷⁸, שמזה מוכח שמרור יש לו גם חיוב בפני עצמו שאינו תלוי בפסח.

והנה כמקור לדברים אלו – שהפטור מהפסח בזמן הבית היה חייב במרור – מציין הרבי לכמה מקומות, שהם: פסחים צא, ב. קידושין לז, ב. תוספתא פסחים ספ"ב.

פיענוח המקורות – כך הם:

"פסחים צא, ב.": הגמרא שם מביאה את דברי ר' שמעון שאומר שנשים

77. רס"ג מ"ע מ"ח, סמ"ק מצוה ריז, ועי' ביאור הגרי"פ פערלא על רס"ג, ועי' דברי התועפות ראם על ספר יראים השלם סוף סי' צ"ד.

78. בספר הלכות ליל הפסח מדייק כך מלשון אדה"ז שכותב "מצות מרור מן התורה אינה אלא בזמן שהפסח נאכל" (ולא במקום שהפסח נאכל) שסובר, שהפטור מהפסח בזמן הבית היה חייב במרור. ואף שהדברים נכונים בשיטת אדה"ז (כמ"ש לעיל ח"א פרק ד', ולהלן בפנים) הרי דיוק זה י"ל שאינו מוכרח. עי' לשון הגמ' בקדושין (המובא להלן) "בזמן דליכא פסח", וכתבו התוס' (ד"ה בזמן) שהכוונה על זמן המקדש במקום שאין הפסח, וכן הוא גם לפי הוכחת הרבי כאן מהגמ' דק' דושין. (אך להעיר מהרמב"ן שמפרש "בזמן דליכא פסח" היינו בזמן הזה דווקא). וכן יש להעיר ממכתב הרבי להרב זוין (אג"ק ח"ב ע' רמ"ג) שב' התבשילין היו מביאין גם בזה"ב, אף שבשו"ע אדה"ז (סי' תעג ס"כ) מפורש "ועכשיו שחרב בית המקדש כו'", וע"כ צ"ל שבשו"ע לא נחית לחלק בזה, א"כ י"ל כך גם בנדו"ד.

פטורות מהפסח אבל חייבות הן ב"מצה ומרור"⁷⁹. הרי רואים שגם הפטור מהפסח חייב במרור.

"קידושיין לז, ב": הגמרא אומרת שם, שהלשון "מושב" שכתבה תורה גבי "מצה ומרור" (בפסוק⁸⁰ של "בכל מושבותיכם תאכלו מצות גו") באה ללמדנו, שגם מי שנמצא ("בדרך רחוקה") בחוץ לארץ יש עליו חיוב לאכול "מצה ומרור". הרי רואים שגם הפטור מהפסח – כגון הנמצא בדרך רחוקה – חייב במרור.

"תוספתא פסחים ספ"ב": התוספתא אומרת שם: "החזרת (מרור) והמצה והפסח אין מעכבין זה את זה". הרי רואים שאין מצוות הפסח מעכב על חיוב המרור⁸¹.

אח"כ מציין הרבי לדברי הצפע"נ ("צפע"נ על הרמב"ם שם"), אשר הצפע"נ שם כותב גם הוא כדברי הרבי, שהפטור מהפסח בזמן המקדש היה חייב במרור.

ע"כ הם ביאור דברי הרבי.

פרק ב.

שאלת הרב זוין ותשובת הרבי

א. והנה באג"ק⁸² מובא שאלת הרב זוין ע"ה לרבי מדברי הרמב"ם בב' מקומות שמשמע מדבריו שלא כדברי הרבי.

79. הגמרא אומרת שם: "תנו רבנן, פסח ומצה ומרור בראשון (בליל הראשון) חובה, מכאן ואילך (בשאר ימות הפסח – המצה ומרור) רשות, ר' שמעון אומר באנשים חובה ובנשים רשות", ומפרש הגמרא שר' שמעון חולק רק על דין הפסח וסובר ש"פסח באנשים חובה בנשים רשות", אבל בדין המצה ומרור מודה ר' שמעון לתנא קמא שגם לנשים הם חובה. וכ"כ הגרי"פ פערלא שם ע' 438.

80. שמות, יב כ.

81. גפ הגרי"פ פערלא הקשה מתוספתא זו על הרמב"ם ונשאר בצ"ע.

82. חט"ו ע' מא.

כי הנה ז"ל הרמב"ם בהל' חמץ ומצה (הוא הרמב"ם שמצוין לעיל בדברי הרבי):

"אכילת מרור אינה מצוה מן התורה בפני עצמה אלא תלוי באכילת הפסח, שמצות עשה אחת לאכול בשר הפסח על מצה ומרורים. ומדברי סופרים לאכול המרור לבד בליל זה אפילו אין שם קרבן פסח".

וז"ל הרמב"ם בהל' קרבן פסח⁸³:

"אכילת בשר הפסח בלילי חמשה עשה מצות עשה .. ואין מצה ומרור מעכבין, אם לא מצאו מצה ומרור יוצא ידי חובתו באכילת בשר הפסח לבדו, אבל מרור בלא פסח אינו מצוה שנ' על מרורים יאכלוהו";

מדברי הרמב"ם בב' מקומות אלו משמע ברור, שהרמב"ם סובר שהפטור מהפסח בזמן הבית היה פטור גם ממרור.

עפ"ז מקשה הרב זוין לרבי, איך אפשר לומר שהרמב"ם סובר שהפטור מהפסח חייב במרור כשמשמעות דברי הרמב"ם הם **ההיפך ממש**⁸⁴.

וז"ל הרבי בתשובתו להרב זוין:

"בקושי על הצפע"נ – הרי דברי הצפע"נ הם על דברי הרמב"ם שכ' מקשה מהם. – ומחלק בין זמן ביהמ"ק וזממה"ז".

פירוש דברי הרבי: השאלה של הרב זוין היא בעצם על דברי הצפע"נ, כי הרי כך כותב הצפע"נ שהפטור מהפסח חייב במרור, והרי הצפע"נ ודאי ראה את דברי הרמב"ם, כי הרי הוא כותב את דבריו אלו על דברי הרמב"ם שמהם מקשה הרב זוין את קושייתו, ואעפ"כ מחלק הצפע"נ בין זמן הזה לזמן הבית, ומבאר, שדברי הרמב"ם אמורים רק על זמן הזה ולא על זמן הבית. עד כאן הם דברי הרבי.

והנה הנראה בזה הוא, שהרבי קיצר מאוד בדבריו, והסתפק בכך שכך כותב הצפע"נ שדברי הרמב"ם אמורים רק על זמן הזה.

83. פ"ח ה"ב.

84. באג"ק שם מביא עוד שאלה מהרב זוין, ונתבאר להלן במילואים סימן ד'.

ב. אך הדברים צריכים ביאור:

(א) איך ניתן לומר שדברי הרמב"ם אמורים רק על זמן הזה, כשפשטות דברי הרמב"ם אמורים גם על זמן הבית, וכמ"ש ברמב"ם בהמשך דבריו שם (בהל' קרבן פסח) "אם לא מצאו מצה ומרור יוצא ידי חובתו באכילת בשר הפסח לבדו", אשר בשר הפסח – הוא רק בזמן הבית.

(ב) דברים אלו שכותב הרמב"ם כותב בב' מקומות אלו (שמציין אליהם הרב זוין), כותב הרמב"ם גם בספר המצוות, ושם בספר המצוות הרי (לכאורה) ברור שכוונתו על זמן הבית.

וז"ל שם: "בשר הפסח יאכל לקיום המצוה יהיה עמו המרור או לא יהיה המרור, והמרור לא יאכל אלא עם בשר הפסח .. ואילו אכל מרור מבלי בשר לא עשה כלום ולא נאמר כבר קיים מצוה אחת היא אכילת מרור .. כי מן התורה אין חובה לאכול בפני עצמו ..",

(ג) ע"פ הסברה וההיגיון: איך ניתן לומר לפי שיטת הרמב"ם שמרור יש לו גם חיוב בפני עצמו, אם שיטת הרמב"ם היא שמרור הוא רק פרט ממצוות הפסח, כי הרי ממ"נ, אם הוא רק פרט ממצוות הפסח מדוע יהיה לו גם חיוב בפני עצמו.

ג. בנוסף על כל הנ"ל, יש גם להבין את דברי הרבי בהגדה, שמביא מהגמרא שמרור הוא רק מכשיר הפסח.

שאי"מ בזה, מדוע בכלל מביא הרבי ענין זה כאן. כי הנה זה שמרור הוא רק מכשיר לפסח (לכאורה) אינו מחייב כלל שמרור אין לו חיוב בפני עצמו,

וההוכחה על כך – הוא בשתיים:

(1) הגמרא שם אומרת גם על מצה שהיא מכשיר לפסח, והרי במצה לא קיימת שאלה כלל שהיא מצוה וחיוב בפני עצמו;

(2) רבים מהראשונים סוברים שגם המרור הוא (לא רק חיוב בפני עצמו אלא הוא גם) מצוה בפני עצמו – אף שהגמרא אומרת שמרור הוא מכשיר לפסח,

הרי מוכח מזה, שזה שמרור הוא מכשיר לפסח אינו מחייב כלל שמרור אינו חיוב בפני עצמו, א"כ מדוע בכלל מביא הרבי ענין זה כאן.

פרק ג. דברי הרמב"ם על זמן הזה

א. ונ"ל בכל זה, בהקדמת הביאור ביסוד שיטת הרמב"ם לומר שחיוב המרור הוא רק פרט במצוות הפסח.

שנראה לומר, שיסוד הרמב"ם בזה הוא ע"פ הכלל שהגמרא שאומרת⁸⁵ ש"כל מצווה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ",

שע"פ גמרא זו מובן, שמצוה שהיא חובת הגוף ואינה תלויה בארץ, נוהגת גם בזמן הזה⁸⁶ (כי כיון שאינה תלויה בארץ אין סיבה שהיא לא תהיה נהוגה גם בזמן הזה).

והנה מרור הוא הרי חובת הגוף, וא"כ השאלה היא, איך זה שמצוות המרור אינה נוהגת בזמן הזה?

והנה לפי שיטת הראשונים שאומרים שמרור הוא מצוה בפני עצמה, על כורחך צריך לומר, שאף שמרור הוא חובת הגוף, אעפ"כ התורה חידשה (בבחינת יוצא מהכלל) שמצוות המרור תהיה רק בזמן הבית ולא בזמן הזה.

אבל הרמב"ם לא ניחא לו בדברים לומר שהתורה חידשה במרור דברים שאינם בשאר מצוות התורה (ובפרט שהכלל של הגמרא שאומרת שבמצוות שהן חובת הגוף אין חילוק בין זמן הבית לזמן

85. קדושין ל"ז ע"א.

86. עי' בגמ' קידושין (לח ע"ב) בשמיטת כספים ועבדים (לדעת רבי) שצריך לימוד מיוחד מהתורה ללמדנו שנוהגות רק בזמן היובל, אך אם לא משום הלימוד, היתה שמיטת כספים ועבדים נוהגות גם בזה"ז.

הזה, אינה גזירת הכתוב אלא דבר שמתקבל גם ע"פ השכל והסברה).
לכן סובר הרמב"ם שמרור הוא רק פרט במצוות הפסח, שלפ"ז בזמן הזה כשאין מצוה של פסח – בדרך ממילא אין גם מצוה של מרור.
[בביאור יותר: לפי שיטת הרמב"ם, לימוד הגמרא – שאין מצוה של מרור בזמן הזה – מהפסוק של "על מצות ומרורים יאכלוהו", הוא לא ענין שנלמד ע"פ דרשות הכתובים, אלא הוא ענין המתבאר מפשטות המקראות⁸⁷, שכיון שהתורה כללה את חיוב המרור עם אכילת הפסח ("ועשה פסח לה' גו' על מצות ומרורים יאכלוהו") ולא מצאנו בתורה ציווי מיוחד על המרור בפני עצמו, מובן הוא שהמרור הוא רק פרט במצוות הפסח, ולכן בדרך ממילא בזמן הזה כשאין הפסח אין מצוה של מרור כלל].

ב. מדברים אלו מובן, שענין זה שהמרור הוא רק פרט במצוות הפסח, מתבטא בעיקר בזה, שבזמן הזה אין מצוה של מרור. כי ענין זה שבזמן הזה אין מצוה של מרור – הוא שמחייב שמרור הוא רק פרט במצוות הפסח.

לכן, אף שמרור יש לו גם חיוב בפני עצמו (אצל הפטור מהפסח בזמן הבית)⁸⁸, אין זה סותר לעיקר גדר המרור שהוא רק פרט במצוות הפסח, משום שאין חיוב של מרור בזמן הזה.

87. עפ"ז מתורץ קושיית הגר"ח (סטנסיל) מדוע לא למדים מרור ממצה בהיקש (עי' המצוין בזה – שלמדים מרור ממצה בהיקש – בשאג"א ס' ק', מפסחים לט ע"ב, רש"י שם ע"ב ד"ה כעין דאורייתא תקון, שם צא ע"ב ד"ה ולית לי' לר"ש, ותוס' קיד ע"ב ד"ה אכלן דמאי. ובגמ' שם קכ ע"ב שלמדים מצה מפסח בהיקש). ומה שתירץ הגר"ח ע"פ המכילתא, אא"ל לפי שיטת הרמב"ם, כי הרמב"ם הרי יש לו גירסא אחרת במכילתא, כמ"ש בסהמ"צ שם. אך ע"פ מ"ש בפנים מובן, כי זה שלמדים מרור ממצה בהיקש הוא רק בנוגע לפרטי הדינים של מצה ומרור (וב' כללם גם, שיש למרור גם חיוב בפני עצמו כמו מצה, וכמ"ש להלן), אבל בעצם חיוב המצווה הרי התורה חילקה בפירוש בין מרור למצה, שמרור הוא רק פרט בפסח משא"כ מצה.

88. הנלמד ע"פ ההיקש למצה (עי' הע' הקודמת).

ג. עפ"ז יש לבאר תשובת הרבי שדברי הרמב"ם אמורים רק על זמן הזה.

כי אף שע"פ הפשטות היה צריך לומר שדברי הרמב"ם אמורים גם על זמן הבית (כמ"ש לעיל), אעפ"כ הרי עיקר שיטת הרמב"ם לומר שמרור הוא רק פרט במצוות הפסח, הוא משום שאין מצוה של מרור בזמן הזה. לכן כותב הרבי שדברי הרמב"ם אמורים על זמן הזה⁸⁹.

ברם אין דברי הרבי האלו שוללים כלל השיטה (שע"פ פשטות דברי הרמב"ם) לומר שדברי הרמב"ם אמורים גם על זמן הבית.

כי מזה שהמרור בזמן הזה הוא רק פרט במצוות הפסח, מסתעף גם כתוצאה מכך, שגם בזמן הבית יהיה מצב כזה שהמרור יהי רק פרט במצוות הפסח, ועל מצב זה – שבזמן הבית – כותב הרמב"ם ש"מרור בלא פסח אינו מצוה" "ואילו אכל מרור מבלי בשר לא עשה כלום", וכמו שיתבאר.

פרק ד'.

דברי הרמב"ם בנוגע לזמן הבית

א. לבאר הדברים, יש להקדים את דברי הרבי בענין מצוות אכילת הפסח.

כי הנה הרבי מביא את קושיית המפרשים, מדוע מנה הרמב"ם שחיטת הפסח ואכילת הפסח לשני מצוות ולא למצווה אחת.

עוד מקשה הרבי: מדוע מנה הרמב"ם אכילת הפסח למצווה בפני עצמה, ולא כלל אכילת הפסח במצווה אחת יחד עם אכילת שאר הקדשים⁹⁰.

⁸⁹. והעיקר בכל זה הוא, הרי דברי הרבי בתשובתו להרב זוין הם ע"פ דברי הצפ"נ, והרי לפי שיטת הצפ"נ דברי הרמב"ם אמורים רק על זמן הזה ולא על זמן הבית כלל, כמ"ש להלן הע' ⁹¹.

⁹⁰. מ"ע פ"ט.

ומבאר הרבי, שאכילת הפסח שונה בעצם מהותה מאכילת שאר הקדשים, כי התורה ציוותה לאכול הפסח בתנאים מיוחדים שאינם בשאר קדשים, דהיינו "שיהיה צלי אש ושיאכל בבית אחד ושיאכל על מצות ומרורים", לכן משום התנאים המיוחדים האלו שיש באכילת הפסח, מנה הרמב"ם אכילת הפסח למצווה בפני עצמה.

וז"ל הרבי:

"הרמב"ם עצמו מסביר את זה בדיוק לשונו "שצונו לאכול בשר הפסח בליל חמשה עשר מניסן בתנאים הנזכרים והוא שיהי' צלי ושיאכל בבית אחד ושיאכל על מצות ומרורים והוא אמרו ואכלו את הבשר בלילה זה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו", דהיינו שבזה שהתורה ציוותה על מספר תנאים וגדרים במצות אכילת הפסח .. בזה חילקה התורה את חיוב אכילת הפסח כמצוה בפני עצמה. וכך הוא גם בנוגע לשחיטתו של קרבן הפסח.

בסגנון אחר קצת: מכיון שמצות השחיטה נאמרה ביחד (ובקישור) לזמנה המיוחד, ומצות האכילה תלוי' ונצטוו עלי' ביחד עם זמן אחר המיוחד לה ועם עוד אופני אכילה, מובן שחילוק זה בזמן בין שחיטת הפסח ואכילתו אינו הענין הכללי דאכילת קשים שממילא ישנו גם מצוה זו (ע"ד שאנו מוצאים בקרבנות שהקרבנות צריכה להיות ביום דוקא וכיו"ב), אלא זהו גדר במצוה זו – מצות שחיטת הפסח ענינה הוא שצריך לשחטו "ביום ארבעה עשר" בניסן בין הערביים, ומצות אכילת הפסח ענין ה"ציוונו" שלה (תוכנה וגדרה) הוא שצריך לאכול בליל חמשה עשר בניסן בתנאים האחרים הנ"ל; ומחמת זה הן נמנות כמצוות נפרדות"

עד כאן הם דברי הרבי.

ב. ויש להוסיף ולהבהיר בדברים:

לשון הרמב"ם בסהמ"צ – שמובא בשיחה הנ"ל – הוא כך:

"שצונו לאכול בשר הפסח בליל חמשה עשר מניסן בתנאים הנזכרים .. על מצות ומרורים .. ואולי יקשה עלי מקשה ויאמר,

למה תמנה אכילת פסח ומצה ומרור מצוה אחת ולא תמנה אותם שלש מצות .. אשיבנו, אמנם היות אכילת מצה מצוה בפני עצמה הוא אמת .. וכן אכילת הפסח מצוה בפני עצמה אמת .. אבל המרור הוא נגרר לאכילת הפסח ואינו נמנה מצוה בפני עצמה, ואח"כ מוסיף שוב: "המצוה היא קיבוץ אלה".

הרי בדברי הרמב"ם האלו כתוב, שמצוות המצה והמרור, ע"י שנאכלים יחד עם הפסח, נעשים הם מצוה אחת עם הפסח⁹¹.

וכך כותב הרמב"ם גם בספרו משנה תורה⁹²,

וזה"ל: "לאכול בשר הפסח על מצה ומרור",

שמוכן מדברי הרמב"ם האלו, שמצוות אכילת הפסח כוללת גם החיוב

91. כך כתבו גם הרי"ף פערלא (ע' 433) והצפ"נ (הל' ברכות פ"א הט"ו, קונטרס ההשלמה, ע' 28 טור ב' ד"ה עכ"פ, באופן הב' שם (ועוד י"ל כו)). ויש להעיר מענין עד"ז בלקו"ש שכו"ז ע' 162 (אות ד') בענין קרבן גרות, שבזמן הבית, הקרבן מעכב על הגר מלהיות גר גמור עד שמקריב הקרבן, משא"כ בזמן הזה כשא"א להקריב קרבן – נעשה גר גמור גם בלא קרבן.

אך יש להעיר, שהרי"ף פערלא והצפ"נ הוסיפו לבאר (ע"פ דברי המכילתא שמביא הרמב"ם בסהמ"צ שם) שאם אכל מצה לבד ולא אכל הפסח הפסיד אפילו מצוות המצה. ברם דברי הצפ"נ צ"ע. כי הנה תינח בדברי הרי"ף י"ל שזה שהרמב"ם כותב "ואילו אכל מרור מבלי בשר לא עשה כלום" (ואינו כותב כך על מצה) היינו משום כי כוונת הרמב"ם היא על הפטור מהפסח בזמן הבית שפטור ממרור, אבל לפי הצפ"נ שכותב שהפטור מהפסח בזה"ב חייב במרור אי"מ מדוע כתב הרמב"ם כך דוקא על מרור ולא על מצה. לכן ע"כ צ"ל שהצפ"נ מפרש דברי הרמב"ם האלו על זה"ז (והציון בצפ"נ (הל' ברכות שם) לסהמ"צ, הוא לדברי המכילתא שמובאים בסהמ"צ, ולא כמ"ש בהעו"ב המצוין להלן). ועי' בקונ' ההשלמה שם באופן הא' שכתב באו"א שיוצא מצוות המצה אף שלא אכל הפסח, אבל מובן מדבריו שכוונתו כך גם על מרור, שיוצא גם מצוה של מרור אף שלא אכל הפסח. וכן עי' תשובת ר"א בן הרמב"ם (ד"ה ודברי המכילתא) שמפרש במכילתא שאם לא אכל הפסח מפסיד רק מצוות מרור ולא מצוות המצה.

עכ"פ, המבואר להלן בפנים הוא ע"פ שיטת הרבי שהפטור מהפסח בזה"ב חייב במרור, וע"פ פשוט דברי הרמב"ם שהם לכאורה לא כדברי הצפ"נ אלא כדברי תשובה הר"א בן הרמב"ם, ובפרט שהדברים מתאימים עם דברי הרבי שהביא את דברי הגמ' שמרור הוא רק מכשיר לפסח וגם עם שיטת אדה"ז בכורך, וכמ"ש להלן בפנים.

92. ברשימת מנין המצוות שבתחילת הל' קרבן פסח, מצוה ה'.

לאכלו עם מצה ומרור.

ועוד כותב הרמב"ם שם⁹³,

וזהו: "אכילת בשר הפסח בלילי חמשה עשר מצוה עשה שנ' ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו",

שמכל דברי הרמב"ם האלו מובן ברור – בסגנון דברי השיחה הנ"ל – שמצוות הפסח היא מצוה מיוחדת כללית כזו, שכוללת בעצמה ריבוי פרטים ותנאים, עד שגם מצוות המצה והמרור, אף שיש להם חיוב ומצוה בפני עצמם, הרי כשהם נאכלים יחד – בחבורה אחת⁹⁴ – עם הפסח, הם נעשים מצוה אחת עם הפסח וכמו פרט במצוות הפסח⁹⁵.

ויש להעיר ולהדגיש, שבדברי הרמב"ם מפורש, שלא רק המרור, אלא גם המצה, כשהיא נאכלת עם הפסח – היא נעשית מצוה אחת ופרט במצוות הפסח.

ג. אך אעפ"כ, יש חילוק בין מצה למרור.

כי המצה, כיון שהיא בעצם מצוה בפני עצמה, לכן גם כשהיא נאכלת עם הפסח ונעשית מצוה אחת עם הפסח, הרי היא אינה מפסידה את מציאות מצוותה שיש בה מצד עצמה.

לכן המחויב בפסח שאכל את המצה אבל לא אכל את הפסח – יצא מצוות המצה.

משא"כ מרור שאינו מצוה בפני עצמה (אלא יש בו רק חיוב בפני עצמו), כשהיא נאכלת עם הפסח, הרי ע"י שהיא נעשית מצוה אחת עם הפסח, הרי הוא מפסיד את מציאות חיובו (שיש בו מצד עצמו)

93. הל' קרבן פסח ריש פ"ח.

94. כך כותב הצפ"נ בקונטרה ההשלמה שם.

95. עפ"ז יש לבאר דברי ר"א בן הרמב"ם שכותב שצריך לימוד מיוחד להתיר מצה ומרור להפטור מהפסח, אשר לכאורה אי"מ בזה כקושיית התוס' (יבמות ע"א ע"א ד"ה בו) "אטו מצה ומרור קדושה אית בהו!". אלא היינו משום שע"י הפסח נעשים המצה ומרור חלק ממצוות הפסח. ועי' צפ"נ בקונטרס השלמה שם, שצריך לאכול המצה ומרור בחבורה אחת עם הפסח דווקא.

לגמרי. לכן המחויב בפסח שאכל את המרור ולא אכל את הפסח – לא יצא מצוה של מרור כלל.

עפ"ז י"ל, שדברי הרמב"ם שכותב ש"מרור בלא פסח אינו מצוה" וכן זה שכותב "ואילו אכל מרור מבלי בשר לא עשה כלום", כוונתם גם על זמן הבית, כי המחויב בפסח בזמן הבית שאכל מרור לבד בלא הפסח, לא יצא מצוה של מרור כלל⁹⁶.

פרק ה.

ביאור דברי הרבי שמרור הוא מכשיר לפסח

א. והנה מובן ופשוט, ששיטת הרמב"ם שמבוארת לעיל, הוא לכל הדעות, בין לפי דעת החכמים ובין לפי דעת הלל, כי הרי דברי הרמב"ם נאמרו סתם ללא לחלק כלל בן דעת הלל לדעת החכמים.

מזה יוצא, שלפי שיטת הרמב"ם, אף שלפי דעת החכמים אין חיוב כריכה, אעפ"כ יש חיוב לפי דעתם לאכול המצה ומרור יחד בחבורה אחת עם הפסח.

ע"פ דברים האלו יוצא, שכל המבואר לעיל בשיטת הרמב"ם לפי דעת החכמים, מתאים הוא למ"ש לעיל בשיטת אדה"ז בחיוב הכריכה שלפי דעת הלל.

כי הרי כשם ששיטת הרמב"ם היא שיש חיוב לאכול המצה והמרור בחבורה אחת עם הפסח, ואם אכל המצה והמרור שלא בחבורה אחת עם הפסח הוא יצא מצוות המצה אבל הוא לא יצא מצוה של מרור – הרי כך ממש הוא שיטת אדה"ז בחיוב הכריכה שלפי דעת הלל.

96. כ"כ הר' י.י. ק. שי' בהעו"ב אהלי תורה, נ.י. (גליון 980). ברם הוא כתב כך לפי שיטת הצפ"נ, ואאל"כ, כי הרי לפי הצפ"נ (בהל' ברכות פרק י' הט"ו) המחויב בפסח שלא אכל הפסח הפסיד גם מצוות המצה, כמ"ש לעיל הע' 91.

כי כמו שמבואר לעיל, לפי שיטת אדה"ז בדעת הלל, יש חיוב לאכול המצה ומרור בכריכה עם הפסח, אך אעפ"כ, אם אכל הפסח או המצה שלא בכריכה, הוא יצא מצוות הפסח והמצה, משא"כ אם אכל המרור שלא בכריכה, הוא לא יצא מצוה של מרור כלל.

הרי יוצא, ששיטת הרמב"ם בחיוב אכילת המצה ומרור בחבורה אחת עם הפסח הוא בדיוק כמו שיטת אדה"ז בחיוב הכריכה לפי דעת הלל.

ב. לפ"ז מובן, שיש לומר, שגם אדה"ז סובר בדעת החכמים כשיטת הרמב"ם שיש חיוב לאכול המצה והמרור בחבורה אחת עם הפסח.

זאת אומרת: שיטת אדה"ז היא, שלכל הדעות, בין לדעת החכמים ובין לדעת הלל, יש חיוב לאכול המצה ומרור יחד עם הפסח. אלא שלפי דעת החכמים, גדר האכילה יחד עם הפסח – הוא שיאכל המצה והמרור בחבורה אחת עם הפסח, ולפי דעת הלל, גדר האכילה יחד עם הפסח – הוא שיאכל המצה ומרור בכריכה אחת עם הפסח.

ג. לפ"ז מובן, שהמבואר לעיל⁹⁷ בפירוש הכתובים (לפי שיטת אדה"ז) בדעת הלל, יהיה נכון גם לפי דעת החכמים.

כלומר: לכל הדעות, בין לדעת הלל ובין לדעת החכמים, מזה שהתורה כללה את חיוב המצה והמרור יחד עם אכילת הפסח, למדים שיש חיוב לאכול המצה והמרור בחבורה אחת עם הפסח. ברם מצה שהתורה ייחדה עליה גם ציווי בפני עצמו, אם אכל המצה שלא ביחד עם הפסח – הוא יצא המצוה של מצה, משא"כ מרור שהתורה לא ייחדה עליו חיוב בפני עצמו, אם אכל המרור שלא ביחד עם פסח – הוא לא יצא מצוה של מרור.

והחילוק בין הלל והחכמים הוא רק בזה, שלפי דעת החכמים, אכילה יחד עם הפסח היינו כשאוכלים המצה והמרור בחבורה אחת עם הפסח, ולפי דעת הלל, אכילה יחד עם הפסח היינו כשאוכלים המצה

97. בהקדמה לחלק זה.

והמרור בכריכה אחת עם הפסח⁹⁸.

ד. והנה כמ"ש לעיל, אף שהתורה לא כתבה חיוב למרור בפני עצמו, אעפ"כ, מזה שהתורה השוותה בין מצה למרור⁹⁹ (בפסוק של "על מצות ומרורים יאכלוהו"), למדים ששוים הם, דהיינו כמו שהמצה יש לה חיוב בפני עצמה כך גם המרור יש לו חיוב בפני עצמו.

עפ"ז נתבאר לעיל, שאף שאצל המחויב בפסח נעשית המרור רק פרט במצוות הפסח (ולכן אם אכל מרור בלא פסח – הפסח מעכב עליו והוא לא יצא מצוה של מרור כלל), אעפ"כ מזה שהתורה השוותה בין מצה למרור, למדים שיש גם חיוב בפני עצמו למרור, ולכן הפטור מהפסח חייב במרור.

ה. ע"פ דברים האלו, יש לומר, שגם הראשונים שחולקים על הרמב"ם וסוברים שמרור הוא מצוה בפני עצמו, אעפ"כ גם הם מודים, שאצל המחויב בפסח נעשה המרור רק פרט במצוות הפסח, ולפ"ז אם אכל המרור שלא עם הפסח, הפסח מעכב עליו, והוא לא יצא מצוה של מרור כלל.

כי הרי זה שראשונים אלו סוברים שמרור הוא מצוה בפני עצמו (אף שהתורה לא ייחדה למרור ציווי בפני עצמו כלל), הוא משום כי התורה השוותה בין מצה למרור, שלכן מזה למדים (לפי שיטת ראשונים אלו) שכמו שהמצה הוא מצוה בפני עצמה כך גם המרור הוא מצוה בפני עצמו.

א"כ י"ל – גם לפי שיטת ראשונים אלו – מזה שהתורה לא כתבה חיוב מיוחד למרור בפני עצמו, יש ללמוד, שאף שהמרור הוא מצוה בפני עצמו, הרי אצל המחויב בפסח נעשה המרור רק פרט במצוות הפסח, ואם אכל המרור בלא הפסח, הפסח מעכב עליו שהוא לא יצא

98. וחילוק הדעות שבין הלל והחכמים תלוי בחילוק הדעות שביניהם בפירוש דברי הכתוב של "יאכלוהו", כמ"ש בגמרא (פסחים קט"ו ע"א).

99. עי' לעיל הע' 87.

מצוה של מרור כלל (כמו שגם לפי שיטת ראשונים אלו אין מצוה של מרור בזמן הזה אף שהתורה השוותה בין מצה למרור).

ו. ע"פ דברים האלו יובנו דברי הרבי שלעיל, שכותב לחלק בין מצה למרור משום ש"כל עיקר המרור הוא – מן התורה – הוא רק מכשיר לפסח".

כי אף שגם המצה היא מכשיר לפסח (כמפורש בגמרא¹⁰⁰), וכמו שמבואר לעיל, שיש חיוב לאכול שניהם – המצה ומרור – בחבורה אחת עם הפסח, שמזה מובן שהמצה ומרור הם שניהם (אצל המחויב בפסח) בגדר מכשירים לפסח.

אעפ"כ, המצה יש בה גם מצוה בפני עצמה, שלפ"ז יוצא שלבד היתה מכשיר לפסח יש לה גם מציאות בפני עצמו, משא"כ המרור שהוא רק בגדר מכשיר לפסח לבד ואין לו מציאות בפני עצמו כלל.

לפ"ז מדויק לשון הרבי שכותב ש"כל עיקר המרור הוא – מן התורה – הוא רק מכשיר לפסח", כי המצה, אף שגם היא מכשיר לפסח, הרי א"א לומר עליה שכל עיקרה היא רק מכשיר לפסח, משא"כ המרור שכל עיקרה היא רק מכשיר לפסח.

ע"ז מחדש הרבי, שאעפ"כ, גם המרור יש לו מציאות וחיוב בפני עצמו, כי הרי הפטור מהפסח בזמן הבית היה חייב במרור.

100. פסחים צ', ע"א.

מילואים

סימן א. העתק לשון אדה"ז בשו"ע בדין כורך

סימן ב. בעניין הקהל (שייך למ"ש לעיל ח"א פ"ג בעניין הגדר של זכר לפי תקנת החכמים)

סימן ג. הערות על פירוש הרבי על ההגדה

קטע ד"ה כן עשה.

הערה א. לא אומרים זכר למקדש

הערה ב. אמירת כן עשה הלל

הערה ג. הפמ"ג סובר שכורך הוא זכר

הערה ד. ציון הרבי ללח"מ

סימן ד. יישוב שיטת הרבי בחיוב מרור עם שאר ראשונים

סימן ה. התאמת דברי הרבי לדברי הר"א בן הרמב"ם (המשך לסימן הקודם)

השלמות להערות שבפנים הקובץ:

א. שיטת הערוך בכורך (שייך למבואר לעיל ח"א פ"א)

ב. ביאור הגר"ח בעניין זכר למקדש בכורך (שייך למבואר לעיל ח"א פ"ג)

ג. דיוק ברמב"ם (שייך למבואר לעיל ח"א פ"ג)

ד. הלשון זכר למקדש בכורך (שייך למבואר לעיל ח"א פ"ד)

סימן א. העתק לשון אדה"ז בשו"ע בדין כורך

סי' תע"ה סעיפים ט"ו – י"ח:

מן מצות מרור מן התורה אינה אלא בזמן שהפסח נאכל שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו אבל בזמן הזה אינו אלא מדברי סופרים שתיקנו זכר למקדש אבל חיוב אכילת מצה בלילה הראשון אף בזמן הזה הוא מן התורה שנאמר בערב תאכלו מצות ולא הוזכר שם פסח:

מן לפיכך אם כרך אדם כזית מצה וכזית מרור ולעסן יחד ואכלן בזמן הזה לא יצא ידי חובתו שהמרור שהוא מדברי סופרים מבטל את טעם המצה שהיא מן התורה אבל בזמן שבית המקדש קיים שהמרור הוא גם כן מן התורה יצא ידי חובת מצה וידי חובת מרור לפי שמצות של תורה אינן מבטלות זו את זו ששקולין הן כאחת שכולן קיום מצותיו של הקב"ה הן ולא עוד אלא שלפי דעת הלל הזקן אין אדם יוצא ידי חובתו מן התורה אלא אם כן כורך כזית פסח וכזית מרור וכזית מצה ואוכלן ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו:

יך ואף בזמן הזה שמרור אינו אלא מדברי סופרים ומצה היא מן התורה ואם כרכן ביחד ואכלן אינו יוצא ידי חובתו אף לפי דעת הלל שהמרור מבטל את טעם המצה ואם כן חייב הוא לאכול כזית מצה בלבדה בלא מרור לצאת ידי חובת מצה מן התורה מכל מקום אינו יוצא ידי חובת מרור לפי דעת הלל אלא אם כן נוטל עוד כזית מצה וכורכו עם כזית מרור ואוכלן ביחד שהרי מרור בזמן הזה תקנוהו חכמים זכר למקדש שהיה אז חיובו מן התורה ובזמן שבית המקדש קיים אינו יוצא ידי חובת מרור מן התורה לפי דעת הלל אלא אם כן כורכו עם המצה לפיכך גם עכשיו צריך לכורכו עם מצה:

יך ולפי שחולקין עליו חביריו על הלל ואומרים שאין צריך לכורכם כלל לא מן התורה בזמן שבית המקדש קיים ולא מדברי סופרים בזמן הזה ולפי דבריהם אם אוכל בתחלה כזית מצה בלבדה ואח"כ אוכל כזית מרור בכריכה

עם כזית מצה לא יצא ידי חובת מרור לפי שכזית מצה שבכריכה היא רשות ואין בה שום מצוה לפי דבריהם והרי הוא מבטל את טעם המרור שבכריכה כשלועסן יחד אבל לפי דעת הלל שהמצה שבכריכה היא חובה מדברי סופרים אינה מבטלת את טעם המרור שהוא גם כן חובה מדברי סופרים והן זה כזה ואינן מבטלין זה את זה.

וכיון שלא נפסקה הלכה לא כהלל ולא כחבריו לפיכך לצאת ידי שניהם צריך אדם שיאכל כזית מצה בלבד בלא מרור ויברך על אכילת מצה שבכזית זה הוא יוצא ידי חובתו מן התורה אף לפי דעת הלל ואח"כ צריך שיאכל כזית מרור בלבד בלא מצה ויברך על אכילת מרור שבכזית זה הוא יוצא ידי חובת מרור לפי דברי חבריו ואח"כ יכרוך כזית מצה וכזית מרור ויאכלן ביחד זכר למקדש כהלל ולא יברך על כריכה זו לא ברכת המצה ולא ברכת המרור שמא הלכה כחבריו ואין בכריכה זו שום מצוה ואף לפי דעת הלל הוא יוצא בברכת המצה והמרור משבירך כבר ולכן צריך לזהר שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה משבירך על אכילת מצה עד שיאכל כריכה זו כדי שתעלה ברכה זו וברכת המרור גם לכריכה זו לפי דעת הלל ואם עבר ושח אין צריך לחזור ולברך על כריכה זו שמא הלכה כחבריו.

אבל אם עבר ושח בין הברכה להתחלת אכילת המצה או המרור צריך לחזור ולברך אם שח בדבר שאינו מענין הסעודה ואפילו בדבר שהוא מענין הסעודה אין להשיח לכתחלה בין הברכה להתחלת האכילה.

ויש נזהרין בזה שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה משבירך על אכילת מצה עד שיאכל האפיקומן כדי שתעלה ברכה זו גם לאכילת אפיקומן וחומרא יתירא היא.

נוהגין במדינות אלו לומר קודם אכילת כריכה זו כן עשה הלל בזמן שבית המקדש קיים היה כורך מצה ומרור כו' ואין מזכירין פסח אף שהלל היה כורך גם כזית פסח בכריכה זו מכל מקום כיון שאנו אומרים כן עשה ואנו אין לנו פסח לפיכך אין מזכירין אותו ומכל מקום המזכיר לא הפסיד:

סימן ב. בעניין הקהל

(שייך למ"ש לעיל ח"א פ"ג בעניין הגדר של זכר לפי תקנת החכמים)

הזכר הוא כשהחפצא של הזכר עצמו היה בזמן המקדש (כמו מרור, לולב, וספה"ע).

אך מובן שאין מקום לשאלה מעיקרא. כי בשיחה מדובר על דברים כאלו שהם מיוחדים לביהמ"ק, כמו בשר הפסח שהוא קדשים ואכילתו הוא רק בירושלים, ועד"ז הקהל שהוא מעמד מיוחד ונעלה שהיה בביהמ"ק (ועד"ז ענין עשיית מנורה שמוזכר בשיחה שם, שגם הוא מיוחד רק לביהמ"ק, כי הרי יש איסור לעשות כצורת המנורה).

משא"כ לולב וספירת העומר שהם אינם מעשים שמיוחדים רק לביהמ"ק, שהרי מצוות הלולב מהתורה (ביום ראשון) היא בכל מקום, וכן עד"ז ספה"ע מצוותה היא (בזמן המקדש) בכל מקום (וכך י"ל בנוגע למצוות חיבוט ערבה, שאף שהלמ"מ הוא בביהמ"ק (רמב"ם הל' לולב פ"ז ה"כ), אינו מיוחד לביהמ"ק).

לכן באלו (לולב, ספה"ע ומרור) אדרבה, עיקר שלימות הזכר (כדי לקבוע את ענין הזכר למצוה) הוא דוקא כשהחפצא של הזכר עצמו היה בביהמ"ק (כמבואר בפנים).

בשיחת ש"פ בראשית ה'תשמ"ח (התוועדות ע' 348, אות לא ואילך, ספר קהל גדול ה'תשע"ה, ע' 153 ואילך) מבאר הרבי, שלא תקנו חכמים זכר להקהל בזמן הזה, כי הענין של הקהל הוא כדי לפעול שיהיה "למען ישמעו ולמען ילמדו ליראה את ה' אלקיכם כל הימים", ואילו היו עושים זכר להקהל בזמן הזה, לא היה בזה רק ענין של זכר לבד, אלא היה בזה גם עצם העניין של הקהל (דהיינו, עצם הענין של למען ישמעו כו'), וענינו של זכר הוא לעשות זכר לבד ולא לעשות עצם הענין.

והרבי מביא הוכחה על כך, מזה שלא התקינו שיאכלו בשר בכורך של זה"ז זכר לבשר הפסח של כורך בזה"ב, שהטעם ע"ז הוא, כי אילו היו אוכלים בשר בכורך בזה"ז, לא היה בזה רק ענין של זכר לבד, אלא היה בזה גם עצם הענין (מצה ומרור ובשר) והיה נראה כמו אוכל קדשים (פסח) בחוץ.

ומבאר הרבי, שכן עד"ז בהקהל, אילו היו עושים זכר להקהל, היה בזה לא רק ענין של זכר לבד, אלא גם עצם הענין.

ולכאורה דברים אלו סותרים את מה שמבואר בפנים, שאדרבה עיקר ענין

סימן ג. הערות על פירוש הרבי על ההגדה

קטע ד"ה כן עשה.

אכילתו מתקיים ענין הזכר.

א"כ כך הוא גם בכורך, אף שחסר בזמן הזה במציאות הזכר של הכורך וצריך לגלות ענין הזכר ע"י אמירה בפה (כמבואר לעיל בפנים ח"א פ"ה), הרי אין זו סיבה שנצטרך לומר בפה "זכר למקדש" אלא די שיאמרו העניין שעליו עושים הזכר ע"י אמירת "כן עשה הלל כו'" (עי' הערה הבאה), ובזה יתקיים הזכר בפועל.

הערה ב. אמירת כן עשה הלל (שייך למבואר בפנים ח"א פ"ב)

בהגדה שם (ע' ל"ו, קטע ד"ה כן עשה, בענין הא') מביא הרבי את תירוצו של הפמ"ג מדוע אומרים זכר למקדש כהלל לפני אכילת הכורך, וכותב הרבי ע"ז שדוחק הוא, ומוסיף הרבי ע"ז וכותב,

וז"ל: "ובפרט שבכורך הוא כפל לשון קצת, דמדי אומר: כן עשה הלל בזמן שבהמ"ק כו'".

פירוש: הרבי כותב, שתירוצו של הפמ"ג דוחק, כי בלאו הכי אומרים בהמשך הנוסח (של "כן עשה הלל כו'") שהלל היה עושה כן בזמן שהביהמ"ק היה קיים, א"כ אין צורך להוסיף ולומר גם "זכר למקדש", כי מובן הוא בלאו הכי.

והנה מדברי הרבי האלו משמע, שמפרש

הערה א. לא אומרים זכר למקדש (שייך למ"ש לעיל בפנים ח"א פ"ד ופ"ה)

בהגדה, ע' ל"ו, ד"ה כן עשה (בענין הא'), כותב הרבי,

וז"ל: "אין אומרים זכר למקדש כהלל, כמו שא"ב באכילת מרור זכר למקדש".

ולכאורה לפמ"ש בפנים (ח"א פ"ד ופ"ה) שכורך שונה ממרור בזה שכל מצוות הכורך הוא הזכר (משא"כ מרור), אי"מ מהי הוכחות הרבי ממרור לכורך.

אבל שאלה זו על דברי הרבי – הוא לכאורה גם בלא הביאור שבפנים.

כי הרי בגמ' ופוסקים מפורש ענין הזכר רק בכורך ולא במרור (כמ"ש לעיל בפנים ח"א פ"ג), א"כ איך מוכיח הרבי ממרור לכורך בלא להתייחס כלל לעובדה שע"פ פשטות דברי הגמרא על כורחך שיש איזה חילוק ביניהם.

א"כ צריכים לומר, שקושיית הרבי היא, שאף שיש חילוק בענין הזכר בין מרור לכורך, אעפ"כ אין חילוק זה סיבה לחלק ביניהם בענין אמירת "זכר למקדש".

וי"ל הביאור – בפשטות: כי הדרך של עשיית זכר, הוא לא ע"י אמירה בפה (שאומרים המילים: "זכר למקדש"), אלא ע"י עשיית זכר בפועל. כמו במרור, שאף שהוא זכר, לא אומרים עליו בפה שהוא זכר, אלא אוכלים המרור בפועל, וע"י

הערה ג. הפמ"ג סובר שכורך הוא זכר

א. בהגדה שם (ע' ל"ו, קטע ד"ה כן עשה, בענין הא' בסופו), כותב הרבי, שלפי שיטת הפמ"ג כורך בזה"ז הוא רק זכר.

וז"ל: "הפמ"ג .. לשיטתו שבזה"ז גם להלל יוצא י"ח במרור כשאוכלו בפ"ע. וא"כ לא הוי אלא לזכר"

ובהעו"ב (אהלי תורה. נ"י. גליון 917), הק' ע"ז, הרי הפמ"ג מבאר את דברי הט"ז, ושיטת הט"ז היא, שכורך בזה"ז הוא מצוה ולא זכר.

ונראה פשוט - שאינו כן. ויש לבאר הדברים - ובהקדמה:

בחייב הכורך מהתורה - יש ב' דעות: דעה א', שהכורך מורכבת מג' המצוות של פסח מצה ומרור (שיטת אדה"ז); ודעה ב' שהכורך מורכבת רק מב' מצוות של מצה ומרור לבד (רמב"ם הל' חומ"צ פ"ח ה"ו).

והנה לפי כל אחד מדעות אלו, יש טעם לומר שכורך בזה"ז הוא רק זכר לבד:

לפי דעה הא' י"ל שכורך בזה"ז הוא זכר, כי בזה"ז אין הפסח (כמ"ש הב"ח בסי' תע"ה ד"ה ומ"ש וכתב עוד);

לפי דעה הב' י"ל שכורך בזה"ז הוא זכר - ע"פ דברי התוס' (קט"ו ע"א ד"ה אלא אמר) שאומרים שלפי הלל חייב הכורך מהתורה הוא רק לכתחילה, שלפי"ז יוצא שבזה"ז כשאוכלים תחילה המצה ומרור (בסדר "מוציא מצה" ו"מרור") כדי לחוש לדעת החכמים - כבר קיימו מצוות המצה ומרור גם לפי דעת הלל, א"כ חייב הכורך שאחרי זה הוא רק זכר לבד

בדברי הפמ"ג, שעיקר קושייתו הוא, על זה שאומרים (המילים של) "זכר למקדש כהלל", אך אין קושייתו ע"ז שאומרים את כללות הנוסח של "כן עשה הלל כו" [יש אמנם נוסחאות (מהספרדים) שאומרים רק "זכר למקדש כהלל" ולא את המשך הנוסח של "כן עשה הלל כו"], אך נוסח האשכנזים הוא "זכר למקדש כהלל. כן עשה הלל כו" (וכ"ה בט"ז ס"ק ט').]

דבר זה מוכח גם, מזה שהרבי עצמו בהגדה לא נותן טעם כלל על אמירת כללות הנוסח, אלא הוא מבאר רק דיוקים פרטיים בלשון הנוסח גופא.

ונראה לומר, שלפי שיטת הרבי, אין צריך ליתן טעם על אמירת כללות הנוסח, והיינו משום כי חייב הלילה זו הוא בהגדה ("והגדת לבנך כו"), לכן אין פלא אם מוסיפים לבאר בהגדה (בפה ובדיבור) את ענייני המצוות שמקיימים בלילה זו.

ולהעיר מזה שהרבי בהגדה גם אינו מבאר טעם על אמירת "הא לחמא עניא" (ועי' בלקו"ש חי"ז ע' 80 אשר גם שם מק' על טעם אמירת "הא לחמא עניא" אצל שולחן הסדר, אבל לא על עצם אמירתו). [וזה שלא מבארים בהגדה בפה ענין שתיית ד' הכוסות ואכילת האפיקומן, י"ל שהוא מאותו הטעם שאין הבן שואל על הד' כוסות, כמ"ש בביאורי הרבי על ההגדה, ע' י"ד ד"ה הלילה הזה, עיי"ש].

לפי"ז יש להעיר, שעיקר הקושי לעיל בפנים ח"א פרק ב' אות ב', היא קושייה הב', מדוע לא הוי אמירת הנוסח של "כן עשה הלל כו" הפסוק בין הברכות לכורך.

(כמ"ש בספר שבח פסח בסימן כורך, עיי"ש).

והנה הנפק"מ בין אופנים אלו, הוא בנוגע לענין אמירת זכר למקדש.

כי הנה לפי אופן הא', יש לחלק ולומר, שעל כורך אומרים זכר למקדש ולא על מרור, כי כורך בזה"ז הוא רק זכר לבד, משא"כ מרור שהוא מצוה (מדברגן) בזה"ז כמו בזה"ב, לכן אין אומרים עליו זכר למקדש.

משא"כ לפי אופן הב', אף שהכורך בזה"ז הוא רק זכר, הרי זה שהוא זכר הוא רק משום שכבר יצאו מצוות המצה ומרור באכילת המצה ומרור שלפנ"כ, אבל עצם מציאות הכורך של זה"ז הוא כמו הכורך של זמן הבית (וגם תקנו את הכורך של זה"ז על לכתחילה – כמו הכורך של זה"ב שהיה רק על לכתחילה), א"כ אין סיבה לומר זכר למקדש על כורך אם לא אומרים זכר למקדש על מרור.

ב. והנה הפמ"ג מבאר בדברי הט"ז, שהוא סובר כשיטת הרמב"ם וכשיטת התוס' (אופן הב' הנ"ל).

ויש לעיין בדברים: אם הט"ז סובר כשיטת הרמב"ם וכשיטת התוס', היה צריך שיהיה דעתו של הט"ז שכורך הוא רק זכר לבד (מאחר שכבר יצאו המצוה של מצה ומרור לפנ"כ, כמ"ש לעיל באופן הב'). אבל הט"ז הרי כותב בפירושו שכורך בזה"ז הוא חיוב גמור שמחויבת בברכה.

לכן ע"כ צ"ל שהט"ז סובר, שהחמירו רבנן בתקנת כורך של זה"ז יותר מזמן המקדש, ועשו הכורך של זה"ז לחיוב גמור לעיכובא (אף שכבר יצאו המצוה של מצה ומרור), ולכן חייב הכורך בברכה.

ג. ברם כ"ז הוא לפי דברי הט"ז בסברתו הראשונה. כי הרי בסוף דבריו, כותב הט"ז בפירוש בשם הטור, שכורך בזה"ז הוא רק למצווה מן המובחר (ואינו חייב בברכה).

א"כ מובן שלפי דברי הט"ז בסוף דבריו (שע"פ דברי הטור) שסובר שהרבנן לא החמירו בכורך של זה"ז יותר מזה"ב, יוצא, שכורך בזה"ז הוא רק זכר לבד, ואינו חיוב כלל (והיינו משום הטעם שמבואר לעיל, כי כבר יצאו המצוה של מצה ומרור במצה ומרור שאכלו לפני כן).

ואלו הם דברי הרבי שכותב "הפמ"ג לשיטתו שבזה"ז גם להלל יוצא י"ח במרור כשאוכלו בפ"ע. וא"כ לא הוי אלא לזכר", כלומר, כיון שהט"ז סובר בסוף דבריו שגם בזה"ז יוצא אדם חובתו במרור שאוכל לפני כן, לכן הוי הכורך בזה"ז רק זכר לבד.

אעפ"כ, גם לפי סברתו זו הב' של הט"ז מק' הפמ"ג מדוע אומרים זכר למקדש על כורך, כי ודאי שהט"ז גם בסברתו הזו הב' סובר כדעת הרמב"ם והתוס' (כמו בסברתו הא', ורק שחזר בו מדבריו בסברתו הא' שהחמירו בזה"ז יותר מזה"ב), לכן גם לפי סברתו זו הב' של הט"ז אין סיבה לחלק בין כורך למרור.

ד. ויש לחזק את הדברים שלעיל. כי הנה ז"ל הט"ז:

"ולכאורה הי' נראה שאם הפסיק בין הברכה לכריכה שצריך לחזור ולברך המוציא ועל אכילת מצה בשביל הכריכה .. אלא שהטור כ' הרוצה לקיים מצוה מן המובחר לא יסיח עד שיעשה כריכה כו' משמע בדיעבד אין לחוש לחזור ולברך".

משמעות דברי הט"ז הם, שמסקנתו הוא כדברי הטור.

ג) לפי סברתו הראשונה של הט"ז צריך לומר חידוש עצום, שאף שחיוב הכורך מעיקרו הוא רק בגדר ספק, כי הוא הרי תלוי במחלוקת שבין הלל והחכמים, אעפ"כ בזה"ז נעשה חיוב הברכה שעל הכורך בגדר ודאי שאם הפסיק בדיבור הוא צריך לחזור ולברך עוה"פ. והנה הפמ"ג בכל דבריו לא הזכיר על חידוש זה שבדברי הט"ז, ואילו היה כוונת הפמ"ג רק לבאר את סברתו הראשונה של הט"ז, היה לו לכאורה להזכיר ענין זה.

ד) עד"ז, הפמ"ג גם לא מזכיר כלל על חידוש עצום יותר שיש בסברתו הראשונה של הט"ז, שאם הפסיק בדיבור הוא צריך לחזור ולברך גם על הברכה של המוציא.

מכל זה מוכח, שעיקר דברי הפמ"ג הם לפי דברי הט"ז במסקנתו שע"פ דברי הטור, ולפי דעת הטור שכורך הוא רק למצווה מן המובחר ודאי שהכורך הוא רק זכר לבד.

הערה ד. ציון הרבי ללח"מ

בהגדה שם ע' ל"ו, קטע ד"ה כן עשה, אות ג', מציין הרבי לשיטת הרמב"ם שסובר שכורך בזה"ב הייתה עשויה ממצה ומרור לבד (ולא עם הפסח), ומוסיף לציין בזה "אבל עיין בלח"מ",

וז"ל: "כורך פסח מצה ומרור – דלדעת המפרשים (מלבד הרמב"ם בהל' חו"מ פ"ה ה"ו. אבל עיי"ש בלח"מ) כן עשה הלל".

ונ"ל בכוונת הציון ללח"מ, כי לפי ביאור

המתבאר מדברי הט"ז האלו הוא, שסברתו הראשונה של הט"ז היא, שאם הפסיק בדיבור בין הברכות לכורך, הוא צריך לחזור ולברך ב' הברכות של המוציא ושל אכילת מצה. ואח"כ מדייק הט"ז מהטור שאין צריך לחזור ולברך.

והנה זה פשוט שביאורו של הפמ"ג על הט"ז – שהוא סובר כשיטת הרמב"ם (וכשיטת התוס' בד"ה אלא מברך, עיי"ש בפמ"ג) – הם על סברתו הראשונה של הט"ז, כדי לבאר מדוע סובר הט"ז שהוא צריך לחזור ולברך. שע"ז מבאר הפמ"ג, כי לפי שיטת הרמב"ם הכורך של זה"ז הוא כמו זה"ב, לכן הכורך הוא מצוה וחייב בברכה.

אעפ"כ זה ברור, שדברי הפמ"ג באו גם לבאר גם את סברתו הב' של הט"ז (שע"פ דברי הטור). ואדרבה, על כורחך צריך לומר שעיקר דברי הפמ"ג הם דווקא על סברתו הב' של הט"ז, כמו שמוכח מהראיות שלהלן:

א) דווקא לפי סברתו הב' של הט"ז (שע"פ דברי הטור) יתבארו היטב דברי התוס', שמצד אחד כותבים (בד"ה אלא אמר) ש**בזה"ב** מצוות הכורך היה רק לכתחילה, ומאידך כותבים, ש**בזה"ז** המצה והמרור של כורך הם שניהם מצוה.

כי לפי סברתו הראשונה של הט"ז יוצא, שצריך לומר בדברי התוס', שהחמירו רבנן בתקנת כורך של זה"ז יותר מזה"ב עד לחייבו בברכה (אפי' בדיעבד – לפי שיטת הט"ז), שזהו חידוש גדול (ועי' חי' הר"ן על שיטת התוס'). משא"כ לפי סברתו הב' של הט"ז, י"ל שדברי התוס' שהמצה והמרור של כורך מצוה, היינו למצווה מן המובחר כדברי הטור.

ב) מסתבר לומר שהפמ"ג בא לבאר בעיקר את מסקנת דברי הט"ז, והרי

דין כריכת מצה ומרור אחר דין אכילת הפסח, ואז הי' מתפרשים דברי הרמב"ם שאחרי שבירך על הפסח היה כורך מצה ומרור עם הפסח והיה מברך על הכריכה על אכילת מצה ומרורים, אלא שלא דייק הרמב"ם בסדר דבריו.

הלח"מ בהשגת הראב"ד שם מובן, שהראב"ד סובר שגם לפי שיטת הרמב"ם המצווה בזמן המקדש היה בכריכה של פסח מצה ומרור, אלא הראב"ד טוען שהרמב"ם לא דייק בסדר דבריו, כי אילו היה מדייק בסדר דבריו היה כותב

סימן ד. יישוב שיטת הרבי בחיוב מרור

עם שאר ראשונים

(שייך למבואר לעיל ח"ג פ"ב)

כפשוטם ושלשון הגמרא "מצה ומרור" הוא בדיוק ובכוונה, והם: הר"ד הבבלי, משמעות דברי הר"א בן הרמב"ם (שמובאים להלן), וכן עי' דברי התוס' שמובאים להלן, ועוד].

עפ"ז יש לעיין, האם יש דרך ליישב את דברי הרבי האלו (שהפטור מהפסח היה חייב במרור) שיתאימו גם לדברי הראשונים שכותבים שזה שהגמרא אומרת מרור הוא שלא בכוונה.

ב. ויש לומר בזה, בהקדים הדיוק בלשון הרבי שכותב "ישנו חיוב למרור גם אין מחויבים בקרבן פסח", ואין הרבי מבאר מי הם אלו הפטורים מהפסח שחייבים במרור.

והנה בצפ"נ (קונ' ההשלמה שם ע' 28) כותב בפירושו, שכל אלו שהתורה אומרת עליהם שהם פטורים מהפסח – שהם, ערל, טמא, בן נכר, ומי שהיה בדרך רחוקה – חייבים במרור.

אבל יש לעיין אם שיטת הרבי היא כדברי הצפ"נ. והסיבה על הספק, היא ע"פ המקורות מהגמרא שהרבי מציין אליהם.

כי הנה בדברי הרבי מצוינים ג' מקורות מהגמרא והתוספתא (שמהן מוכיח הרבי שהפטור מהפסח חייב במרור). המקורות הן: הגמרא בפסחים צא, ב; וקידושין לו, ב; והתוספתא בפסחים ספ"ב.

ברם יש עוד מקור רביעי – שהרבי לא מביאו.

א. לעיל ח"ג פ"ב, הובא שאלה הרב זוין לרבי, ותשובת הרבי אליו.

אך באג"ק שם ישנה עוד שאלה מהרב זוין, והוא מדברי המנ"ח, כדלהלן.

כי הנה המנחת חינוך (סוף מצוה י"ז) מבאר, שדברי הגמרא (בפסחים וקדושין, שמציין אליהם הרבי) שאומרת שהפטור מהפסח חייב ב"מצה ומרור", כוונתה באמת רק על מצה לבד, ומה שהגמרא אומרת מרור, הוא רק משום הרגל הלשון לבד כי הגמרא רגילה להזכיר בכל מקום מרור ומצה ביחד, לכן גם כאן אומרת הגמרא מרור.

הרי שלפי דברי המנ"ח אין הוכחה כלל מדברי הגמרא האלו שהפטור מהפסח חייב במרור.

והנה הרבי בתשובתו ע"ז, מסתמך על הדברים שהובאו לעיל בפנים שכך כותב הצפ"נ, ותו לא.

ויש להעיר: כדברי המנ"ח שזה שהגמרא אומרת מרור משום הרגל לשון לבד, כך כותבים רבים מהראשונים, שהם: הר"ן (בחידושו), ורבנו דוד (על הגמרא בפסחים כ"ח ע"ב), וכ"כ המאירי שם (בשם "יש מי שפירש"), וכ"כ הרמב"ן והריטב"א והשיטה לא נודע למי (על הגמרא בקדושין ל"ז ע"ב), ועוד.

[ברם מאידך יש להעיר, שיש רבים מהראשונים שהבינו את דברי הגמרא

עפ"ז כותב הר"א בן הרמב"ם שם (ד"ה ושנתקשית וד"ה ואחרי), שערל וטמא כו' אמנם חייבים במצה (כי מצה מחויבים בו גם בזמן הזה) אבל פטורים ממרור.

ד. עפ"ז י"ל, שזה שהרבי לא מציין לגמרא בפסחים ק"כ ע"א שמדבר על דין ערל וטמא כו', הוא משום שהרבי חושש לשיטתו של הר"א בן הרמב"ם שערל וטמא כו' פטורים ממרור.

הרי אף שהצפ"נ קובע ברור שגם ערל וטמא כו' חייבים במרור, הרי מזה שהרבי לא מציין לגמרא זו בפסחים ק"כ ע"א, יש להוכיח שהרבי מקבל את שיטת הר"א בן הרמב"ם שערל וטמא כו' פטורים ממרור, ואינו מקבל את שיטת הצפ"נ. או שנאמר עכ"פ, שהרבי חושש לדברי הר"א בן הרמב"ם, ואינו מקבל את דברי הצפ"נ בוודאות.

ה. הנחה זו שהרבי לא מקבל את דברי הצפ"נ, תתחזק עוד ע"פ הוכחות שלהלן:

(א) משמעות דברי הרבי הם, שהוא אינו מביא שיטתו זו – שהפטור מהפסח חייב במרור – בשם הצפ"נ, אלא הוא רק מסתייע מדברי הצפ"נ. כי הרבי הרי מציין תחילה לג' מקורות מהגמרא והתוספתא, ורק אח"כ מציין לצפ"נ, ואילו היה מביא את שיטתו זו בשם הצפ"נ, היה מציין רק לדברי הצפ"נ לבד (מאחר שהצפ"נ עצמו מביא את מקורות אלו גופא שהרבי מביא), או שהיה לכה"פ מציין תחילה לדברי הצפ"נ ורק אח"כ למקורות מהגמרא כו'.

(ב) לשון הרבי הוא "ישנו חיוב למרור גם אם אין מחויבים בקרבן פסח", שמזה

והוא הגמרא בפסחים (ק"כ ע"א, ועי' פסחים כ"ח ע"ב) שאומרת: "כל ערל לא יאכל בו, בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור", הרי הגמרא אומרת בפירוש שערל הפטור מהפסח חייב במצה ומרור (וכך אומרת הגמרא שם גם בנוגע לטמא, בן נכר ומי שהיה בדרך רחוקה), ואעפ"כ הרבי לא מציין לגמרא זו.

ג. והנה בתשובת ר' אברהם בן הרמב"ם להר"ד הבבלי בביאור שיטת אביו הרמב"ם (נדפס בסוף סהמ"צ להרמב"ם מהדורת פרנקל), כותב הר"א בן הרמב"ם, שדברי הגמרא (בפסחים ק"כ ע"א) שאומרת על ערל וטמא כו' "בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור", פירושו הוא, שמוותרים הם לאכול מצה ומרור, אך לא שחייבים הם לאכול מצה ומרור.

[כמאמר המוסגר, יש להעיר: סברתו זו של הר"א בן הרמב"ם לומר שיש צורך ללימוד מיוחד מהתורה כדי להתיר אכילת מצה ומרור, מקורו בדברי הרמב"ם עצמו בהל' קרבן פסח פ"ט ה"ח בנוגע לדין גר תושב, ומובא הוא גם בכמה ראשונים, שהם הרשב"א, רמב"ן ומאירי ליבמות ע"א ע"א. (ויש להוסיף עוד, שלכאורה כך הוא גם כוונת הרמב"ם בהל' קרבן פסח שם בנוגע לערל, וכמ"ש המנ"ח במצוה י"ז שם, ושלא כמ"ש הרי"פ פערלא (ע' 434) שכוונת הרמב"ם היא לחייב ערל במצה ומרור, כי הרי הרמב"ם לא כתב כלל על חיוב המצה ומרור אצל טמא ודרך רחוקה א"כ מדוע יכתוב על חיוב הערל, ועוד שלפ"ז יוצא שמפורש ברמב"ם שהפטור מהפסח חייב במרור. אך עי' בלח"מ ועוד, שכתבו (כהרי"פ פערלא) שכוונת הרמב"ם היא לחייב (ערל),]

שלא דווקא הוא שהרבי מקבל את שיטת הצפע"נ שגם ערל וטמא כו' חייבים במרור).

לפ"ז י"ל, שהפטור מהפסח שחייב במרור הוא אחד כזה שנטמא אחרי שחיטת וזריקת הפסח (רמב"ם הל' קרבן פסח פ"ה בסופו, ופ"ז הל' ח וה"ט), או באו"א, אחד שהזיד או נאנס ולא מנה עצמו על הפסח, או כיו"ב (עי' להלן מהתוס') -

שפטורם של אלו מהפסח - הוא לא כפטורם של ערל וטמא, וא"כ י"ל, שאלו אמנם חייבים במרור, אבל ערל וטמא פטורים במרור.

ועל אלו אין מקום לשאול מדוע לא כתב הרמב"ם עליהם בפירוש שחייבים במרור, כי הרי גם בגמ' לא מצאנו שיהיה כתוב דינם בפירוש שהם חייבים במרור, א"כ אין להתפלא על כך שגם הרמב"ם לא מזכיר עליהם.

[והגמרא בקדושין שלומדת מהפסוק מושבותיכם שחייב המצה ומרור הוא בכל מקום - והיינו גם בחוץ לארץ, והרי חו"ל הוא דרך רחוקה, י"ל שעיקר דברי הגמרא שם הם על מצה, וע"פ ההרגל מזכירה הגמרא גם מרור. והיינו משום כי שייך הדבר במציאות שאחד יהיה בירושלים בשעת הפסח ואח"כ בשעת אכילת הפסח יהיה בחוץ לארץ, שאז אין עליו הפטור של דרך רחוקה והוא חייב במצה ומרור משום הלימוד של מושבותיכם (ואין הרמב"ם מביא, כי הרי גם הגמרא מזכירו רק בדרך אגב משום ההרגל כו').].

ח. עפ"ז י"ל, שגם הראשונים (שצוינו לעיל) שכותבים בפירוש שערל וטמא כו' פטורים במרור, י"ל שגם הם מודים שמי שנטמא אחרי זריקת הפסח או מי שהזיד כו' חייב במרור.

משמע, שכוונתו לומר שישנו איזה חיוב מרור אצל הפטורים מהפסח, אבל לא דווקא הוא שכל הפטור מהפסח חייב במרור.

ג) סביר להניח שהרבי מפרש בדברי הרמב"ם (בכלל) כדברי הר"א בן הרמב"ם, ועאכו"כ שלא יפרש היפך דבריו ממש.

ו. בנוסף על כל הנ"ל יש להעיר, ששיטת הצפע"נ שערל וטמא כו' חייבים במרור, קשה מאוד לקבלו בדברי הרמב"ם.

כי הנה בנוגע למצוות המצה, כותב הרמב"ם בפירוש (הל' חומצ"פ"ו ה"א), וז"ל: "מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות בכל מקום ובכל זמן ולא תלה אכילה זו בקרבן פסח אלא זו מצוה בפני עצמה" (ועיי"ש הלכה י' שהכל חייבים במצה כו').

לפ"ז, את"ל שגם ערל וטמא כו' חייבים במרור, השאלה היא, מדוע לא כתב הרמב"ם בנוגע למרור - כמו שכתב במצה - שחייבו הוא בכל מקום,

[ובפרט שהמקור על דברי הרמב"ם במצה הוא מהגמרא בקדושין (שמצוין בדברי הרבי) שאומרת "מצה ומרור", וא"כ השאלה היא מדוע דילג הרמב"ם על דברי הגמרא האלו עצמם בנוגע לדין המרור].

ז. עפכ"ז נ"ל, שעיקר דברי הרבי הם, שמאחר שמצאנו

בגמרא ותוספתא שהפטור מהפסח חייב במרור, על כורחך צריך לומר שישנם כאלו שפטורים מהפסח שחייבים במרור, אבל אין הרבי קובע מי הם אלו שפטורים מהפסח שחייבים במרור (וכמ"ש לעיל,

שהזכירו רק מצה), וכ"ה שם ק"כ ע"א
ד"ה כל, וביבמות ע"א ע"א ד"ה בו.

ט. ע"פ כל הדברים האלו (שמבוארים
כאן במילואים (בסימן זה)
ולעיל בפנים הקונטרס) תתישב היטב
שיטת הרבי בדברי הרמב"ם.

כי ע"פ כל הדברים האלו יוצא, שדברי
הרמב"ם שחיוב המרור תלוי בפסח,
נכונים הם - בזה"ז כשאין הפסח כלל,
ונכונים הם גם - בזה"ב אצל המחויב
בפסח (כמבואר לעיל בפנים ח"ג),
ונכונים הם גם - אצל כל אלו שחיובם
במצה כתוב בפירוש בגמרא (כמו ערל
וטמא כו').

וזה שיש למרור חיוב בפני עצמו, נוגע
להלכה רק אצל אלו שגם חיובם במצה
לא נזכר כלל בגמרא, א"כ אין להתפלא
כלל שהרמב"ם לא מזכיר עליהם וקבע
בפשיטות בכל מקום שמרור תלוי בפסח.

ויש להסתייע בזה מדברי הרמב"ן,
שכותב בפירושו על החומש (שמות י"ב
ח') - כשיטת הרמב"ם שמרור הוא רק
פריט במצווה הפסח (וז"ל "וילמד הכתוב
שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת
הבשר"), ובפירושו על הגמרא בקדושין
(ל"ז ע"ב) כותב - שלשון הגמרא "מצה
ומרור" הוא ע"פ ההרגל לבד, ואעפ"כ
במלחמות (פסחים כ"ו ע"ב בדפי הרי"ף)
כותב - וז"ל: "תניא במכילתא יאכלוהו
מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שובע
ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שובע
.. אלא שלדברי הלל שהיה כורכן בזמן
דאיכא פסח כולן נאכלין על השובע, לא
מפני חובת עצמן (פירוש: לא מפני חובת
המצה והמרור עצמן) אלא מפני הפסח
הבא עמהן".

וכן יש להעיר מדברי התוס' פסחים
כ"ח ע"ב ד"ה כל, שכותבים שמומר
שעשה תשובה אחרי שחיתת הפסח חייב
במצה ומרור (ועיי"ש בתחילת דבריהם,

סימן ה.

התאמת דברי הרבי לדברי הר"א בן הרמב"ם (המשך לסימן הקודם)

אך השאלה היא, מדוע א"א לומר ביאורו של הרבי (שהפטור מהפסח חייב במרור) בגמרא פסחים ק"כ ע"א שמביאו הר"א בן הרמב"ם.

ב. וי"ל בזה, כי בגמרא פסחים שם מובאת גם הדעה של ר' אחא בר יעקב שאומר שמצה בזמן הזה הוא מדרבנן, ולפי דעה זו אי אפשר לומר ביאורו של הרבי שגם הפטור מהפסח חייב במרור.

כי כמ"ש לעיל (ח"ג פ"ג) שיטת הרמב"ם היא, שמזה שלא מצאנו בתורה ציווי מיוחד על מרור בפני עצמו, מובן (ע"פ פשוטות המקרא) שמרור הוא רק פרט במצוות הפסח, ולכן אין מצוה של מרור בזמן הזה. אך אילו היה ציווי מיוחד בתורה על מרור, היה מצוה של מרור גם בזה"ז.

והרי על מצה יש ציווי מיוחד בתורה בפסוק של "בערב תאכלו מצות", א"כ, אם תמצי לומר שלדעת ראב"י הפסוק של "בערב תאכלו מצות" בא ללמד על חיוב מצה אצל הפטור מהפסח בזמן המקדש, היה צריך להיות לפי דעתו מצוה של מצה גם בזמן הזה [משא"כ "מושב" (שבפסוק) "בכל מושבותיכם תאכלו מצות גו' שבגמ' קדושין, שלא בא ללמד על חיוב המצה (ע"י רש"י פסחים סוף דף כ"ח ע"ב), אלא ללמד שחיוב המצה (שלפי דעת רבא) - הנלמד מפסוק "בערב תאכלו מצות" - הוא בכל מקום].

א. נתבאר לעיל (במילואים הקודם) שהרבי מציין לג' מקורות מהגמרא ותוספתא להוכיח שהפטור מהפסח חייב במרור, והרבי אינו מציין לגמרא בפסחים (ק"כ ע"א) שאומרת: "כל ערל לא יאכל בו, בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור", כי הר"א בן הרמב"ם מבאר שהגמרא שם בא כאן להחזיר אכילת מצה ומרור לערל וטמא, ולא לחייב אותם באכילת מצה ומרור.

ויש לעיין בזה: את"ל שדברי הרבי - שהפטור מהפסח חייב במרור - הם בהתאם גם לשיטת הר"א בן הרמב"ם, א"כ מדוע באמת לא פירש הר"א בן הרמב"ם בגמרא בפסחים (ק"כ ע"א) שהגמרא בא לחייב ערל וטמא באכילת מצה ומרור.

ביאור השאלה בפרטיות יותר: זה פשוט, שביאורו של הר"א בן הרמב"ם, לא ניתן לומר במקורות אלו שמביאן הרבי -

[כי, מהגמרא בפסחים צ"א ע"ב מובן - שר' שמעון סובר שנשים מחויבות במצה ומרור (ולא רק שמוותרות לאכול מצה ומרור); מהגמרא בקדושין ל"ז ע"ב מובן - שכשהתורה כותבת "מושב" הרי זה בא ללמד שהמצוה היא בכל מקום (ולא רק להתיר איסור); מהתוספתא סוף פ"ב דפסחים מובן - שפסח מצה ומרור אינן מעכבין זה את זה בקיום מצוותן (ולא רק שמוותרות לאכלן בלא קיום מצוותן), ולכן בכל המקורות האלו א"א לומר תירוצו של הר"א בן הרמב"ם] -

לכן על כורחך צריך לומר שלדעת ראב"י וא"כ צריך לומר שגם הלימוד בגמרא הפסוק של "בערב תאכלו מצות" בא רק שם מ"כל ערל כו" בא רק להתיר אכילת להתיר אכילת המצה, המצה ומרור, כמ"ש הר"א בן הרמב"ם.

השלמות להערות שבפנים הקובץ

א. שיטת הערוך בכורך:

(שייך למבואר לעיל ח"א פ"א)

להעיר, שלשיטת הערוך (ערוך ערך זכר הובא בח"י כאן ג"כ), מה שאין מברכים על כורך הוא משום שהוא זכר. אבל שם בריש דבריו כתב הטעם: "שכבר בירכנו" (וז"ל: "וכיון שכבר ברכנו, וזו אכילה לזכרון בעלמא, לא מברכין עלה"). ומשמע דמה שכבר בירכנו אינו מספיק, דסו"ס ה"ז תקנה משום זכר, וזקוק לברכה, על עצם התקנה דזכר. ולכן כתב טעם נוסף שעל זכר אין מברכין.

אבל לשיטת אדה"ז מברכין על זכר, וכמו על לולב כל ז' ועל ספירת העומר.

[והנה, בביאורי הגרי"פ פערלא ע' 452 ר"ל שבלולב שאני, לפי שהוא המשך ללולב דאורייתא יום א' (וראה מצפה איתן מנחות סו, א. ולכאורה עד"ז מצינו בשבלי הלקט (לולב אות שס"ו) בטעם שאין אומרים בנטילת לולב כל ז' הנוסח ד"הרחמן הוא יחזיר" או "יה"ר שיבנה ביהמ"ק" כמו שאומרים בספירה, לפי שיום א' אינו זכר למקדש. ולפי מ"ש הגרי"פ פערלא – מובנים דבריו יותר). ולדברינו י"ל עד"ז ובאו"א, שמצות לולב נתקנה כפרט ו"כעין דאורייתא" דמצות לולב במקדש, ושמחתם לפני ה' שבעת ימים. ולכן מברכים עלי'].

ולדברינו א"ש גם מה שצ"ב בדעת הפוסקים שאין מברכים על זכר דכורך – דמאי שנא מלולב וכו'. ולהנ"ל א"ש דכאן עיקר גדרו זכר ולא מצות כריכה.

ב. ביאור הגר"ח בעניין זכר למקדש בכורך

(שייך למבואר לעיל ח"א פ"ג)

בחידושי הגר"ח (סטנסיל, סמ"א) מבאר בזה בדעת הרמב"ם שכותב זכר למקדש בכורך ולא במרור, שהרמב"ם סובר: א) כדעת הלל – שעיקר המצווה של מרור היא

בכריכה; ב) כשיטת התוס' – שאפי' לדעת הלל אפשר לקיים מצוה של מרור שלא בכריכה; ג) כשיטת הערוך – שבזה"ז הכורך הוא רק לזכר בעלמא. לכן לדעת הרמב"ם עיקר המצוה בזמה"ז הוא מרור, אלא שתיקנו רבנן גם כורך משום זכר למקדש. לכן כותב הרמב"ם במרור שהוא מד"ס, ובכורך כותב שהוא זכר למקדש.

והנה היסוד לדברי הגר"ח לומר שהרמב"ם סובר כהלל, הוא – כמ"ש שם בגר"ח – מהראב"ד שהבין כך ברמב"ם. אבל עי' תשו' שער אפרים (סי' נ"ג) שבתחילה כתב כך ע"פ הראב"ד (ועיי"ש שכתב ליישב שיטה זו עם דברי הגמ' שאומרת שלא נפסק ההלכה בזה לא כחכמים ולא כהלל), אבל אח"כ בסי' נ"ד כותב שהבנה זו בדברי הראב"ד אינו מוכרח. ויש להוסיף שהבנה זו בדברי הראב"ד אינו מוכרח גם לפמ"ש הלח"מ בראב"ד (עי' לעיל מילואים הע' ד'). וכן עי' בחי' (ס"ק יד) שכתב לבאר בדברי הרמב"ם באו"א.

ג. דיוק ברמב"ם

(שייך למבואר לעיל ח"א פ"ג)

יל"ע בדיוק ל' הרמב"ם בהל' חומ"צ, שבפ"ז לא נז' כורך כלל בהל' ליל הפסח, ורק בפ"ח ב"סדר עשיית מצות אלו". [לפי פשוטו – י"ל הטעם דלא נפסקה הלכה כהלל. ולכן בפ"ז דקאי בגוף המצות [וגם בזה"ב] לא הזכירו. ועצ"ע דגם לא נפסקה כחכמים].

וי"ל, דכורך אינו בגדר הלכות הלילה כ"א מדין סדר עשיית המעשים.

ובסגנון אחר שאין כאן מצות כורך כלל כ"א דין בסדר האכילה משום זכר למקדש [אלא שלרמב"ם ה"ז גם בזה"ב ללא פסח. אבל לאדה"ז א"ש טפי, שאין כאן קיום מצות פסח מצה ומרור אלא "סדר עשיית המצות"].

[עוד להעיר בשינויים בין פ"ז לפ"ח: בפ"ז הי"ב – "ומד"ס לאכול" ול"כ "מצוה מד"ס לאכול" (ע"ד הי"א שם). וכן מש"כ אפי' אין שם ק"פ, ול"כ בזה"ז. ולאידך – בפ"ח ה"ח – וזו מצוה מד"ס. ונז' שם בזה"ז שאין שם קרבן. ואכ"מ].

ד. הלשון זכר למקדש בכורך

(שייך למבואר לעיל ח"א פ"ד)

דא"ג: בגוף הל' דזכר למקדש, צ"ב [וכמדומני שהעירו בזה] מאי שיאטי' דמקדש גבי מרור וכורך שאוכלים מחוץ למקדש. משא"כ לולב ז"י שהוא דוקא במקדש.

אלא שגם בספה"ע ספרו חוץ למקדש. ונקרא זכר למקדש. ובפשטות – לזכור הקרבן עומר.

ושו"מ בשבה"ל לולב שכ' בזה"ל: "אבל העומר אע"פ שהספירה בכ"מ ההקרבה היתה במק". והה"נ בענינו, לזכור ההקרבה דק"פ.

ועדיין יש מקום לחלק דמרור וכורך שייך לאכילת הפסח ולא להקרבתו, משא"כ עומר. ואכ"מ עוד.

נדפס בתרומתו הנדיבה
של איש ותיק וחסיד
הנדיב הרה"ת הרב יעקב יצחק דוב
ומשפחתו לאנג שי'

לזכות יום הבהיר והגדול
יום הולדתו המאה וחמש עשרה
של הרבי
י"א ניסן ה'תשע"ו

נדפס בתרומתו הנדיבה
של
הרה"ת הר' משה לייב
ומשפחתו שיחיו
נעש

לזכות יום הבהיר והגדול
יום הולדתו המאה וחמש עשרה
של הרבי
י"א ניסן ה'תשע"ו

קובץ זה נדפס
בתרומתם הנדיבה של הנגידים

מר יצחק אירני
הרה"ת ר' מנחם מענדל שניאורסאהן

הרה"ת ר' אברהם ניו

הרה"ת ר' ראובן פליימר

הרה"ת ר' פישל ברוינשטיין

הרה"ת ר' גד בליזינסקי

הרה"ת ר' שרגא זלמנוב

הרה"ת ר' אהרן חיטריק

הרה"ת ר' יעקב שפריצר

הרה"ת ר' יוסף שפלטור

הרה"ת ר' מאיר גוטניק

הרה"ת ר' מנחם מעדל ראקסין

שיחיו

גם על הטוב יזכרו עבור עזרתם הנדיבה

הרה"ת ר' שלום הורבין

הרה"ת ר' פנחס לו

שיחיו

